

EXAMENS KENNEN GRENZEN

Overzicht van de mogelijke knelpunten

Raf Verstegen *

INLEIDING.

1. Gerechtelijke procedures waarin beslissingen van examencommissies in het onderwijs worden aangevochten zijn, al bestaan er meerdere oudere arresten van de Raad van State ter zake, eerst in de laatste tien jaar echt in de aandacht gekomen. Dat wekt de indruk dat de zorg voor de rechtsbescherming van de examinandus een recente verworvenheid is. Wie er de wetten en reglementen voor het toekennen van de academische graden die golden tot 1876 op naleest, krijgt een ander beeld. Daaruit spreekt een strenge zorg om het examenverloop te bewaken, evenzeer in het belang van de examinandus als in het algemeen belang.

Waarborgen liggen in de openbaarheid van de mondelinge examens, de collegialiteit van de beoordeling zowel van mondelinge als van schriftelijke examens en de procedurevoorschriften over organisatie van de examens: bekendmaking, duur, anonieme verbetering van schriftelijke examens, lot-trekking van de vragen, enz. ¹

De wet van 20 mei 1876 vertrouwt de organisatie van de universitaire examens niet meer toe aan de centrale overheid, maar aan de universiteiten zelf. Tevens nemen de studentenaantallen geleidelijk toe, waardoor het collegiale karakter van de beoordeling en daarmee ook het daadwerkelijk openbaar karakter van het examen afbrokkelt. Gedeeltelijk wijkt tevens de reglementaire normering voor een min of meer gewoonterechtelijke.

In de laatste twintig jaar hebben overal de examenreglementen terug aan belang en aan omvang gewonnen. De benadering is sterk gekleurd door de zorg voor de belangen van de individuele examinandus. De Raad van State heeft erop gewezen dat een correct verloop van de examens en van

---

* Gewoon hoogleraar K.U. Leuven

(1) Cf. artt. 52-57 Organieke Wet van 27 september 1835 op het hoger onderwijs en Alg. Regl., K.B. 9 februari 1836; artt. 53 en 55 W. 15 juli 1849 en Alg. Regl. 10 augustus 1849; artt. 17-21 W. 1 mei 1857 en Alg. Regl. 10 juni 1857. In deze bijdrage wordt meestal als uitgangspunt de situatie van universitaire examens genomen. Voor andere onderwijsniveaus zullen de grondlijnen dezelfde zijn, maar concrete punten zullen wel kunnen verschillen.

het toekennen van de academische graden ook in hoge mate het algemeen belang raakt ².

Leemtes in de reglementen en in de jurisprudentie inzake examens in het onderwijs kunnen met enige omzichtigheid aangevuld worden met gegevens uit een zeer omvangrijke rechtspraak van de Raad van State met betrekking tot examens in personeelsaangelegenheden ³.

I. WEGEN VOOR RECHTSBESCHERMING ⁴.

2. "*De examencommissie heeft na beraadslaging vastgesteld dat volgende studenten geslaagd zijn..., niet geslaagd zijn...*"

Zo ongeveer klinken de altijd weer met beklemming aanhoorde woorden waarmee voorzitters van examencommissies de mededeling van de resultaten aanvatten. Deze woorden hebben ondertussen wel iets van hun apodictische, soms bijna magische betekenis verloren.

Er kan tot op zekere hoogte gevraagd worden dat de genomen beslissing zou worden verantwoord. Examens kennen grenzen en er zijn rechters om die, waar nodig, vast te stellen. Eventueel kunnen beslissingen van examencommissies worden aangevochten voor de Raad van State en voor de burgerlijke rechtbank ⁵.

Bij examenbeslissingen zal minder dan in disciplinaire aangelegenheden een procedure in kort geding openstaan. Een bevel tot voorlopige inschrijving in het kader van een betwisting van een examenresultaat behoort wel tot de mogelijkheden ⁶.

3. De bevoegdheid van de Raad van State m.b.t. beslissingen van examencommissies van publiekrechtelijke onderwijsinstellingen volgt uit de natuur van deze instellingen. M.b.t. examencommissies van vrije instellingen volgt de bevoegdheid van de Raad van State uit praetorische rechtsvorming door de Raad zelf. In een *obiter dictum* kondigt het arrest Scheuermann van 27 juli 1979 het standpunt van de Raad aan, dat dan in het arrest Franssens van 16 oktober 1981 wordt toegepast m.b.t. een examencommissie

(2) R.v.St., 24 september 1984 (Bruynseraede, nr. 24.691), R.W., 1985-86, 2058-2059, punt 3.1; R.v.St., D'Hulst, nr. 30.299, 14 juni 1988, punt 3.7.2 (onuitg., samenvatting: T.B.P., 1989, 262).

(3) Zie daarover het uitvoerig gedocumenteerd "Extrait du rapport de M. le premier auditeur Debra", bij R.v.St., Loodts, nr. 19.875, 30 oktober 1979, *Adm.Publ.(M)*, 1979-80, 31-33.

(4) In een recente bijdrage onder de titel "Rechtsbescherming in onderwijsverband", R.W., 1988-89, 1209-1223 en "Rechtsbescherming in onderwijsverband. Nieuwe ontwikkelingen", R.W., 1988-89, 1396-1398, hebben wij de problematiek van de rechtsbescherming in examensituaties reeds eerder behandeld. Een aantal van de daar onderzochte punten worden hier alleen samenvattend weergegeven.

(5) Zie VERSTEGEN, R., "Rechtsbescherming in onderwijsverband", *l.c.*, 1210-1217.

(6) *Ibid.*, 1215-1216; zie ook verder nr. 28.

van de Vrije Universiteit Brussel ⁷. In dit arrest overweegt de Raad "dat de gecoördineerde wetten op het toekennen van de academische graden en het programma van de universitaire examens, aan de universiteiten - in welke juridische vorm ook opgericht, dus ook wanneer het privaatrechtelijke inrichtingen betreft - in het algemeen belang de uitsluitende bevoegdheid toekennen om academische graden te verlenen waaraan bepaalde rechtsgevolgen zijn verbonden zoals o.m. het recht om een bepaald beroep uit te oefenen ; dat de beslissingen van de organen van een universiteit met betrekking tot het uitreiken van academische diploma's waartoe zij wettelijk bevoegd zijn, dwingende rechtsgevolgen voor derden hebben ; dat dergelijke beslissingen dan ook onderworpen zijn aan het toezicht van de Raad van State onverschillig de juridische vorm die de universiteit heeft aangenomen ; dat derhalve de Raad van State in het voorliggend geval bevoegd is om zich over het ingestelde annulatieberoep uit te spreken." ⁸

Deze overwegingen gelden niet alleen voor de wettelijke graden ⁹, maar ook voor de niet in de wetgeving op het toekennen van de academische graden geregelde wetenschappelijke graden, voorzover daar op basis van bestaande wetten en besluiten rechtsgevolgen aan verbonden zijn ¹⁰.

De rechtspraak is logisch doorgetrokken naar de vrije onderwijsinstellingen van het hoger onderwijs buiten de universiteit en zonder discussie ook naar het niveau van het secundair onderwijs ¹¹, maar vindt alsnog geen toepassing t.a.v. disciplinaire maatregelen ¹².

4. De vrij onverwacht geïntroduceerde bevoegdheidsverklaring van het arrest Scheuermann, vooreerst toegepast in het arrest Franssens, wordt in het arrest De Cree van 24 juni 1986 nader beargumenteerd. De K.U. Leuven voert aan dat een kwalificatie van het optreden van de vrije universiteiten als handelen van een administratieve overheid in strijd zou zijn met de in art. 17 van de Grondwet gewaarborgde vrijheid van onderwijs. O.i. terecht overweegt de Raad van State dat deze kwalificatie voor de vrije universiteiten niet meebrengt dat "hun in die hoedanigheid genomen beslissingen onderworpen zijn aan alle rechtsregels zonder uitzondering die voor het overheidsoptreden in het algemeen gelden. Met name juist artikel 17 van de Grondwet (...) vrijwaart hen daarvoor." Meer bepaald belet niets dat

(7) R.v.St., Scheuermann, nr. 19.776, 27 juli 1979, 908 ; R.v.St., Franssens, nr. 21.476, 16 oktober 1981, 1439, punt 2.2 en R.W., 1981-82, 1139 met noot.

(8) *Ibid.*

(9) Zie nog R.v.St., 15 februari 1989 (Sole, nr. 31.971), *Adm.Publ.(M)*, 1989, 41.

(10) Vergelijk R.v.St., 24 juni 1986 (De Cree, nr. 26.712), *T.B.P.*, 1987, 408, punt 2.1.2. (bevoegd) ; R.v.St., Farag, nr. 29.972, 4 mei 1988 (samenvatting : *Adm.Publ.(M)*, 1988, 25) (onbevoegd).

(11) H.O.B.U.: R.v.St., Hofman, nr. 24.485, 20 juni 1984 (onuitg.) ; R.v.St., 29 mei 1985 (Debaillie, nr. 25.392), *R.W.*, 1985-86, 1576-1582, met noot ; R.v.St., D'Hulst, nr. 30.299, 14 juni 1988, punt 3.7.2.

Secundair onderwijs : R.v.St., Duymelinck, nr. 27.512, 10 februari 1985 (onuitg.).

(12) Zie nr. 4, voetnoot 17.

zij verder "overeenkomstig hun eigen aard, aan hun studenten naast de bij de wet voorgeschreven examens, examen opleggen over vakken waarvan de stof ideologisch of filosofisch gekleurd is" ¹³.

Verder verwijst de K.U. Leuven naar de wordingsgeschiedenis van het huidige regime voor het toekennen van de academische graden. "Bij wet van 20 mei 1876" - aldus het argument zoals samengevat in het arrest - "is het, nog steeds bestaande, principe ingevoerd dat de universitaire diploma's door de universiteiten zelf worden uitgereikt en niet langer door examencommissies van de Staat. Tegen de invoering van dat principe werd het bezwaar geopperd dat aan particuliere instellingen geen uitoefening van openbaar gezag mag worden toevertrouwd. Dat bezwaar werd ondervangen door de instelling van een commissie, overheidsorgaan, die met de bekrachtiging van de diploma's is belast ; pas door deze bekrachtiging worden de diploma's wettelijk van kracht. De wetgever heeft dus te kennen gegeven dat het uitreiken van diploma's door particuliere onderwijsinstellingen geen bestuurshandelingen zijn, want geen wettelijke, met name derden bindende, gevolgen hebben." ¹⁴

Er worden citaten aangehaald uit de parlementaire voorbereiding waarin gesteld wordt dat de (vrije) universiteiten "ne sont investies d'aucune portion de la puissance publique", terwijl juist wel de ommekeer in de rechtspraak een auteur laat spreken van een "attribution aux universités libres d'une parcelle de la puissance publique" ¹⁵.

Het antwoord van de Raad is eerder zoekend. Men vindt er geen verwijzing in naar de ontwikkelingen die zich sinds 1876 hebben voorgedaan

(13) R.v.St., 24 juni 1986 (De Cree, nr. 26.712), T.B.P., 1987, 408, punt 2.1.3.

(14) *Ibid.*, punt 2.1.c.

(15) Cf. HOEFFLER, J., "L'attribution aux universités libres d'une parcelle de la puissance publique", *J.T.*, 1982, 629-635. In de parlementaire voorbereiding van de wet van 10 april 1890, die het in de wet van 20 mei 1876 bij wijze van proef ingevoerd principe definitief maakt, luidt het : "Mais les universités, nous ne saurions trop le répéter, corps essentiellement moraux et scientifiques, ne sont investies d'aucune portion de la puissance publique. Pour donner une valeur légale aux diplômes qu'elles délivrent, le système de la loi de 1876 rend indispensable l'établissement d'une commission d'Etat" (Rapport Delcourt, *Gedr. St.*, Kamer, 1887-88, 56). "En accordant aux universités libres, comme aux universités de l'Etat, le droit de délivrer les diplômes, la loi de 1876 n'a abdiqué aucun droit essentiel de l'Etat. Elle ne confère pas aux universités libres une autorité légale. Leurs diplômes ne sont point délivrés au nom de l'Etat, mais au nom des universités de Bruxelles et de Louvain, comme ceux des universités de Gand et de Liège le sont en leur propre nom.

Il ne saurait y avoir de ce chef, aucune atteinte aux droits de la puissance publique. C'est la loi qui continue à régler les programmes des examens et les autres conditions auxquelles les diplômes pourront être accordés ; c'est elle qui reste chargée de rechercher les garanties dues à la société pour l'exercice de certaines professions qu'il serait dangereux d'abandonner à la liberté.

Les diplômes délivrés par les universités libres ou officielles sont surtout scientifiques. Mais l'Etat s'en contente, soit d'une manière pure et simple, soit sous certaines conditions auxquelles elle subordonne l'accès aux professions libérales." *Ibid.*, 55.

t.a.v. begrippen als *openbare dienst, deelneming van particulieren aan een openbare dienst*, en, met name onder invloed van de oprichting van de Raad van State, t.a.v. het *administratief handelen of handelen als administratieve overheid*.

Het is naar onze mening duidelijk dat een kwalificatie van handelen als administratieve overheid, wat terecht geïnterpreteerd wordt als "attribution d'une parcelle de l'autorité publique" niet te nemen zou geweest zijn voor de antagonist in het fel principiële gekleurde debat van de negentiende eeuw. Dit hoeft geen beslissend bezwaar te zijn om die kwalificatie nu honderd jaar later toch aan te wenden. Het gaat immers niet om een afwijken van een bestaande wettelijke regeling, niet eens echt om een nieuwe interpretatie van een oudere wet, maar om een inpassen van een in de negentiende eeuw wortelende wetgeving in het geheel van het publiek recht; meer bepaald het administratief recht zoals het mede door de oprichting van de Raad van State is gestructureerd en nu, precies onder invloed van de jurisprudentie van de Raad van State omtrent het handelen als administratieve overheid, verder evolueert.

Persoonlijk beschouwen wij de uitbreiding van de bevoegdheid van de Raad van State tot beslissingen van examencommissies van vrije onderwijsinstellingen als een creatieve bijdrage voor een betere rechtsbescherming, die valt binnen de grenzen voor praetorische rechtsvinding die de wetgever in het art. 14 van de gecoördineerde wetten op de Raad van State voor deze Raad heeft uitgetekend ¹⁶ ¹⁷.

(16) Zie ook de argumentatie in R.v.St., 24 juni 1986 (De Cree, nr. 26.712), T.B.P., 1987, 408, punt 2.1.4. Dat vandaag door particulieren gestelde handelingen die geen uitwerking krijgen alvorens door de Staat op een of andere wijze gecontroleerd te zijn, niettemin handelingen van administratieve overheden kunnen zijn, past in genoemde ontwikkeling m.b.t. het administratief handelen van particuliere personen, maar zegt niet dat dit in het concrete geval ook strookt met de benadering die spreekt uit de aangehaalde parlementaire voorbereiding. Dat ook de diploma's afgeleverd door de Rijksuniversiteiten op dezelfde manier moeten worden bekrachtigd als deze van de vrije universiteiten volgt o.i. uit de zorg van de wetgever om elke schijn van ongelijke behandeling, of *meerwaarde* van enig diploma te vermijden. Dat de aangehaalde passussen uit de parlementaire voorbereiding enkel zouden aantonen "dat de wetgever de vrije universiteiten van Brussel en Leuven - evenmin als de Rijksuniversiteiten te Gent en te Luik - niet volledig autonoom heeft willen laten in het bestuur van de hun toevertrouwde openbare dienst" lijkt ons te kort te doen aan de principiële draagwijdte van de debatten waarin dit compromis is tot stand gekomen. Maar wat toen niet zou gekund hebben, hoeft nu niet nog steeds onmogelijk te zijn.

In fine van zijn overwegingen ter zake merkt de Raad van State nog op dat het bekrachtigingsvereiste enkel de vraag kan doen rijzen of een ontvankelijk annulatieberoep kan worden ingesteld vooraleer aan dat vereiste is voldaan (niet een bevoegdheids- wel een ontvankelijkheidsvraag). Een nieuw aspect van de wat vergeten maar ook altijd enigszins embryonaal gebleven plaats van de bekrachtigingscommissie in het toezicht op het verlenen van de diploma's; zie nog VERSTEGEN, R., "Van (onwettige) vrijstellingen bij universitaire examens naar een 'credit'-systeem?", R.W., 1985-86, 2037-2039.

(17) M.b.t. disciplinaire maatregelen vindt men een gereserveerde opstelling: R.v.St., 21 november 1984 (Grandchamps, nr. 24.842), *Adm.Publ.(M)*, 1984, 112 en T.B.P., 1986, 175 (samenvatting); VERSTEGEN, R., "Rechtsbescherming in onderwijsverband", *l.c.*,

II. DE AUTONOMIE VAN DE EXAMENCOMMISSIE.

5. Centraal in de hele problematiek van de juridische ordening van het examengebeuren staat de autonomie van examinatoren en examencommissies. Deze regel volgt uit het wezen zelf van wat een examen is. Elke examiner is als dusdanig aangesteld om vanuit eigen deskundigheid het niveau van kennen en kunnen van de examinandus te beoordelen. Hij of zij

---

1212. Nog moeilijker ligt o.i. de uitbreiding van de bevoegdheid van de Raad tot beslissingen van de vrije universiteiten t.a.v. hun (administratief) personeel, dat in een statutaire rechtspositie zou staan: R.v.St., 24 maart 1989 (Mersch, nr. 32.320), R.W., 1988-89, 1400-1407; VERSTEGEN, R., "Rechtsbescherming in onderwijsverband. Nieuwe ontwikkelingen", *l.c.*, 1396-1397. We missen in dit arrest een afdoende confrontatie met de economie van de financieringswet van 27 juli 1971, waar precies, met het oog op het ongewijzigd behouden van het juridisch statuut van de vrije universiteiten, in art. 45 voor hen een aparte geschillenprocedure is uitgewerkt. In het vroegere arrest Scheuermann wees de Raad van State erop dat het feit dat deze procedure de betwisting uiteindelijk voor de burgerlijke rechtbank brengt, afwijkt van de normaal te verwachten bevoegdheidsverdeling die naar de Raad van State zou hebben geleid; *cf.* R.v.St., Scheuermann, nr. 19.776, 27 juli 1979, nr. 30; VERSTEGEN, R., "U.I.A. en L.U.C.: vrije, dit is autonome openbare universitaire instellingen", *T.B.P.*, 1980, 445. Deze afwijkende regeling brengt een bijzondere bedoeling van de wetgever aan het licht, waarmee allicht ook bij de interpretatie van art. 41 rekening moet worden gehouden. De late en technisch niet onbetwistbare amendering van art. 45 in de financieringswet in de zin van de huidige tekst, gebeurde met de principiële bedoeling aldus te affirmeren dat het statuut van de vrije onderwijsinstellingen door deze wet niet wordt gewijzigd en dat de vernietigingsbevoegdheid van de Raad van State wordt afgewezen. (*Cf.* VERSTEGEN, R., *Het statuut van de vrije onderwijsinstellingen*, in *Administratief Lexicon*, Brugge, 1976, 45 en 47) Kan in die omstandigheden de vraag wie de rechter zal zijn over een betwisting tussen de universiteit en een personeelslid, in de economie van de wet wel worden losgemaakt van art. 45 (punt 2.1.3.1.2 in het arrest)? En ligt daarin niet een indicatie dat een gemeenschappelijk regime tussen vrije en Rijksuniversiteiten in de ogen van de wetgever van 1971 wel degelijk aan gemeenschappelijkheid kan inboeten doordat er door verschillende rechters met bovendien uiteenlopende bevoegdheden over gewaakt zal worden (*cf.* punt 2.1.3.2.3.2 in het arrest)? Het is o.i. ook niet mogelijk een vermoedelijke wil van de wetgever om de vrije instellingen als administratieve overheden te laten optreden tegenover hun personeel, af te leiden uit de rol van dat personeel (in casu dan nog het administratief en technisch personeel) in het afleveren van diploma's, rol waarvan de Raad van State pas 10 jaar na het tot stand komen van de financieringswet heeft uitgemaakt dat de vrije instellingen minstens daarin optreden als administratieve overheden (*cf.* arrest Mersch, punt 2.1.3.2.2). Wij hebben de indruk dat het uitbreiden van de bevoegdheid van de Raad van State tot de beslissingen van de vrije universiteiten t.a.v. hun personeel moeilijk als de wil van de wetgever van 1971 kan worden voorgesteld. Consequent doordenken van administratiefrechtelijke uitgangspunten moet hier leiden tot een confrontatie met de economie van de wet, gelezen in het licht van de parlementaire besprekingen. Dat bracht er ons toe te spreken van een toch wel gedurfd "voluntaristisch beleid van de hoogste administratieve rechter t.a.v. zijn eigen bevoegdheid"; *cf.* R.W., 1988-89, 1397, punt 2a. Een enigszins gelijkaardige bedenking kan worden gemaakt m.b.t. de wijze waarop de Raad zich bevoegd heeft verklaard t.a.v. de examencommissies van vrije onderwijsinstellingen; *cf.* VERSTEGEN, R., "Van (onwettige) vrijstellingen bij universitaire examens naar een 'credit'-systeem?", *l.c.*, 2035-2040. Het terrein van de personeelsstatuten in het vrij onderwijs is wel erg doornig geworden. Allicht wil de wetgever dat nu wel eens saneren.

beschikt daarbij over een marge van soevereine beslissingsbevoegdheid om eenzijdig uit te maken of de kandidaat het vereiste peil van kennis en kunde heeft bereikt. Individuele beoordelingen samen genomen, bieden de basis voor een door de volledige examencommissie collectief te nemen eindbeslissing over slagen of niet slagen, graad van verdienste, enz. ¹⁸ De beslissingen van een examencommissie steunen op een onherleidbare kern van deskundigheid, die door elke andere instantie moet worden geëerbiedigd. De autonomie van de examencommissie is een noodzakelijke voorwaarde opdat een examenbeoordeling zou zijn wat zij in wezen is: *een beoordeling van kennen en kunnen*.

6. De onmisbare autonomie van de examencommissie houdt in dat zij in haar beslissingen hiërarchisch niet ondergeschikt kan zijn aan de minister, de rector, de schooldirectie, de subsidiërende overheid, enz. ¹⁹ Deze kunnen de beslissingen niet vernietigen, hoogstens de examencommissie opdracht geven om opnieuw te beraadslagen ²⁰. De commissie kan het dan nog bij de vroegere beslissing laten, deze na een nieuwe beraadslaging bevestigen, of een nieuwe beslissing nemen ²¹.

Dit belet uiteraard niet dat de beslissing in rechte toegerekend wordt aan de rechtspersoon waar de examencommissie een orgaan van is. Voor de Raad van State is er soms enige onzekerheid geweest over de aanduiding van de tegenpartij. Dikwijls werd voor een examencommissie van het vroegere rijksonderwijs, de Belgische Staat gedagvaard, vertegenwoordigd door de Minister van Onderwijs. De Raad van State heeft er sinds het tweede arrest Zoete herhaaldelijk op gewezen dat het proces eigenlijk moet kunnen worden gevoerd tegen dat orgaan van de verantwoordelijke rechtspersoon, dat in staat is om de verdediging van de bestreden handeling op te nemen. Organen met een grote zelfstandige beslissingsbevoegdheid zoals de examencommissie moeten dan ook zelf minstens mede als tegenpartij optreden ²².

(18) R.v.St., Devos, nr. 6354, (6355 en 6356), 12 juni 1958, 528.

(19) Cf. R.v.St., Van Hulst, nr. 4786, 24 december 1955, 1112; R.v.St., Op 't Einde, nr. 8.447, 21 februari 1961, 208; R.v.St., Depaye, nr. 8572, 4 mei 1961, 415-416; R.v.St., Barthélemy, nr. 14.707, 6 mei 1971, 553; R.v.St., Feit, nr. 16.544, 9 juli 1974, 810; R.v.St., Eeckman en Valcke, nr. 20.686, 4 november 1980, 1439-1446; R.v.St., 18 juni 1985 (Rammant, nr. 25.491), R.W., 1986-87, 316, punten 2 en 5; R.v.St., D'Hulst, nr. 30.299, 14 juni 1988, punt 2.3.

(20) R.v.St., Barthélemy, nr. 14.707, 6 mei 1971, 551; R.v.St., W. Vandendooren, nr. 30.505, 28 juni 1988, punt 2.2 (samenvatting: *Adm.Publ.(M)*, 1988, 92).

(21) Cf. R.v.St., Eeckman en Valcke, nr. 20.686, 4 november 1980, punt 9.

(22) Dit geldt zeker voor de examencommissie van de Staat (zie o.m. R.v.St., Zoete, nr. 22.446, 8 juli 1982, punt 2.1 en R.W., 1982-83, 1640-1642 (d.i. het arrest Zoete II); R.v.St., Demey, nr. 22.455, 3 augustus 1982, 1334 en R.W., 1982-83, 2391; R.v.St., 14 november 1985, (Zoete, nr. 25.859), *Adm.Publ.(M)*, 1985, 149 en *T.B.P.*, 1987, 150 (samenvatting) (d.i. het arrest Zoete III); R.v.St., Daluwein, nr. 25.976, 17 december 1985 (onuitg.); R.v.St., 21 mei 1986 (Coen, nr. 26.560), *Adm.Publ.(M)*, 1986, 72), maar ook voor examencommissies van de gewone onderwijsinstellingen (R.v.St., Kneuts, nr. 25.283, 30 april 1985, (onuitg.) (maturiteitsexamen) (d.i. het arrest Kneuts I);

Er is zelfs een tendens om ze alleen te laten optreden als vertegenwoordiger van de tegenpartij-rechtspersoon ²³. Recent werd de Minister als tegenpartij buiten de zaak gesteld, omdat hij de beslissing van een examencommissie uiteraard niet heeft genomen, maar ze niet eens kan vernietigen of hervormen ²⁴. De Raad laat wel de mogelijkheid open dat de Minister eveneens als tegenpartij zou moeten optreden als de examencommissie zich gebaseerd heeft op een onrechtmatige wet of besluit of op een ministeriële interpretatie: in dat geval is de Minister het best geplaatste Staatsorgaan om op de gemaakte bezwaren te repliceren ²⁵.

Wanneer de beslissing afkomstig is van een vrije of een gemeentelijke of provinciale onderwijsinstelling werd tot hiertoe veelal niet de examencommissie maar alleen de rechtspersoon zelf aangesproken ²⁶. Zonder dat

---

R.v.St., 18 juni 1985 (Rammant, nr. 25.491), *R. W.*, 1986-87, 316; R.v.St., 18 februari 1986 (Segers, nr. 26.182), *Adm. Publ. (M)*, 1986, 67) en voor examencommissies buiten het onderwijs (R.v.St., 29 juni 1987 (Combes, nr. 28.276), *Adm. Publ. (M)*, 1987, 117: Vlaamse Gemeenschap, vertegenwoordigd door de Executieve en door de examencommissie belast met afnemen van het examen voor kandidaat-bestuurssecretaris). Anders is de oudere rechtspraak (b.v. R.v.St., Devos, nr. 6354, (6355 en 6356), 12 juni 1958, 529; R.v.St., Wintergroen, nr. 12.837, 22 februari 1968, 171): alleen de Belgische Staat is tegenpartij.

(23) Cf. R.v.St., Daluwein, nr. 25.976, 17 december 1985; R.v.St., Kneuts, nr. 30.298, 14 juni 1988 (onuitg.) (maturiteitsexamen) (d.i. het arrest Kneuts II).

(24) R.v.St., W. Vandendooren, nr. 30.505, 28 juni 1988. De Raad overweegt "dat in de zin van het procedurereglement de verwerende partij, aldaar "tegenpartij" genoemd, bij een annulatieberoep die rechtspersoon is welke de bestreden handeling tot stand heeft gebracht; dat wat immers bij een annulatieberoep aan die handeling wordt verweten, is dat zij tot stand is gebracht en dat de strekking van het beroep is dat zou worden gedaan alsof die handeling niet tot stand is gebracht; dat de rechtspersoon die verwerende partij is, in het geding over het annulatieberoep vertegenwoordigd wordt, ofwel door het orgaan dat daartoe uitdrukkelijk door de wet is aangewezen, ofwel - bij ontstentenis van zulk een uitdrukkelijke wetsbepaling - door het orgaan dat het best geplaatst is om te repliceren op de verwijten die de verzoekende partij richt aan het tot stand gekomen zijn van de bestreden handeling; dat dit laatste orgaan normaal het orgaan is door middel waarvan de verwerende partij de bestreden handeling heeft gesteld; dat toegepast op de onderhavige zaak zulks betekent dat, wijl het Koninklijk Atheneum van Tervuren een rijkschool zonder rechtspersoonlijkheid is, de Belgische Staat verwerende partij is, en dat deze, bij ontstentenis van een wetsbepaling als bovenbedoeld, vertegenwoordigd wordt door de klasseraad van het zesde leerjaar, studierichting wiskunde, van het Koninklijk Atheneum te Tervuren; dat er geen reden is om in plaats van of zelfs maar naast die klasseraad de Minister van Onderwijs als procesvertegenwoordiger van de Belgische Staat te doen optreden; dat immers de Minister niet alleen de bestreden beslissing niet heeft genomen, maar ze ook niet kon nemen, ze, vanwege de autonomie die het koninklijk besluit van 29 juni 1984 aan de klasseraden bij hun optreden als examencommissie toekent, niet eens kon vernietigen of hervormen." (punt 2.2).

(25) *Ibid.*

(26) Zie R.v.St., Franssens, nr. 21.476, 16 oktober 1981; R.v.St., 29 mei 1985 (Debaillie, nr. 25.392), *R. W.*, 1985-86, 1576; R.v.St., 18 februari 1986 (Scholiers en Vanderheyden, nr. 26.183), *Adm. Publ. (M)*, 1986, 67; R.v.St., Mouali, nr. 26.597, 3 juni 1986, (onuitg.); R.v.St., 24 juni 1986 (De Cree, nr. 26.712), *T. B. P.*, 1987, 408; R.v.St., Farag, nr. 29.972, 4 mei 1988; R.v.St., 15 februari 1989 (Sole, nr. 31.971), *Adm. Publ. (M)*, 1989, 41. Zie toch b.v. R.v.St., Daem, nr. 24.669, 21 september 1984

zulks altijd in het arrest tot uiting komt, blijkt het auditoraat de vordering toch te benaderen als ingesteld tegen de inrichtende macht en tegen de examencommissie ²⁷. Op de vraag om ook de minister in het geding te betrekken, werd eenmaal ingegaan ²⁸, maar het is in overeenstemming met de gesignaleerde ontwikkeling wanneer de minister hier recent ook buiten het geding werd gesteld ²⁹.

Voor de Rijksuniversiteiten wordt aangenomen dat alhoewel zijzelf geen rechtspersoonlijkheid hebben - het patrimonium heeft dat - zij toch een dusdanige bestuursautonomie hebben, met inbegrip van zelfstandige beschikking over de financiële middelen, dat de beslissing van de examencommissie aan de Rijksuniversiteit wordt aangerekend ³⁰. Tegenpartij is dan de Rijksuniversiteit en de examencommissie of de Rijksuniversiteit, vertegenwoordigd door de examencommissie ³¹. Verzoekers blijven het hier echter wel moeilijk hebben om de juiste partij aan te duiden ³².

(onuitg.) (college van burgemeester en schepenen en de examencommissie); R.v.St., D' Hulst, nr. 30.299, 14 juni 1988 (inrichtende macht vertegenwoordigd door de examencommissie).

(27) B.v. Verslag Aud. bij R.v.St., Duymelinck, nr. 27.512, 10 februari 1985 (onuitg.).

(28) R.v.St., Hofman, nr. 24.485, 20 juni 1984.

(29) R.v.St., D'Hulst, nr. 30.299, 14 juni 1988.

(30) In een eerste benadering had de Raad van State gesteld dat na opeenvolgende wetswijzigingen de Rijksuniversiteiten moesten geacht worden zelf rechtspersoonlijkheid te bezitten: R.v.St., Van Grembergen, nr. 16.803, 7 januari 1975 en R. W., 1976-77, 717-724, met noot VERSTEGEN, R. Het Hof van Cassatie was het daar niet mee eens: Cass., 24 januari 1983, *Arr.Cass.*, 1982-83, 689-694, met conclusie Adv. Gen. LENAERTS (litteratuur op p. 689, noot 3). De Raad van State oordeelt daarna dat noch voor de aanwijzing van de procespartij noch voor het aanrekenen van de kosten de vraag naar de rechtspersoonlijkheid centraal staat: R.v.St., 28 juni 1984 (Wymeersch, nr. 24.550), T.B.P., 1985, 55, punt 2. In dit arrest overweegt de Raad: "Wat het beroep tot vernietiging ingesteld voor de Raad van State kenmerkt, is in het bijzonder hierin gelegen dat de Raad van State alleen over de objectieve wettigheid van een administratieve rechtshandeling oordeelt en derhalve geen uitspraak doet over een subjectief recht van een der partijen en dus evenmin een veroordeling uitspreekt. Daaruit volgt dat een beroep tot vernietiging niet gericht is tegen bepaalde personen of overheden, die de bestreden beslissing namen of wier situatie erdoor wordt bepaald, maar tegen de bestreden rechtshandeling als zodanig. Het is daarom aangewezen op het zicht van de bestreden beslissing ambtshalve als tegenpartij zodanig overheidslichaam of zodanige overheidspersoon bij het aangespannen proces te betrekken, als normalerwijze in aanmerking komt om de verdediging van de rechtmatigheid van de bestreden beslissing op te nemen. Uit de plaats die een tegenpartij in een beroep tot nietigverklaring voor de Raad van State inneemt, blijkt alzo duidelijk dat de kwestie van de rechtspersoonlijkheid eigenlijk zonder belang is, zodat ook een instelling die geen rechtspersoonlijkheid heeft, maar waaraan een ruime bestuursautonomie is gegeven, in de voor de Raad van State gevoerde rechtsstrijd kan worden betrokken, meer bepaald doordat als tegenpartij kan worden aangewezen het orgaan van die instelling, dat het meest geschikt is het verweer te voeren tegen een vordering tot vernietiging van een beslissing welke van die instelling uitgaat (punt 2.1).

(31) Cf. R.v.St., De Leye, nr. 23.572, 13 oktober 1983, 1897; zie ook R.v.St., 24 september 1984 (Bruynseraede, nr. 24.691), R. W., 1985-86, 2058.

(32) Cf. R.v.St., H. Vandendooren, nr. 30.871, 27 september 1988, (onuitg.): verzoeker dagvaardt de Belgische Staat, vertegenwoordigd door de betrokken examencommissie van de R.U.Gent, de auditeur interpreteert: de R.U.Gent en de examencommissie. Er is on-

7. Ook tegenover de rechterlijke macht houdt de autonomie van de examencommissie stand, inzover dat geen enkele rechter zijn beslissing in de plaats kan zetten van een beslissing van de examencommissie. Maar autonomie staat evident niet gelijk met volkomen vrijheid of met willekeur.

Examens verlopen volgens een aantal wettelijke en reglementaire bepalingen - die van examencommissie tot examencommissie kunnen verschillen - en met eerbiediging van enkele algemene rechtsbeginselen die door de examencommissie moeten worden in acht genomen. Gebeurt dit niet, dan zal de Raad van State de beslissing nietig verklaren. Maar de Raad van State zal niet in de plaats van de commissie over de waarde van een kandidaat oordelen ³³. En indien de zaak door de burgerlijke rechtbank wordt behandeld is de eis toelaatbaar "inzoverre... gevraagd wordt dat bevolen wordt aan de bevoegde commissie een begane fout te herstellen door opnieuw te beraadslagen", maar niet toelaatbaar "inzoverre... gevraagd wordt te zeggen dat bij gebreke aan een nieuwe beraadslaging het arrest zal gelden als einddiploma" ³⁴. Omdat de burgerlijke rechtbank een herstel in natura kan bevelen, kan hij bevelen dat de examencommissie opnieuw zou beraadslagen. Dat kan de Raad van State als annulatierechter niet rechtstreeks. Maar in talrijke arresten wordt door de Raad aan de verwerende partij duidelijk gemaakt wat haar na de nietigverklaring te doen staat: opnieuw bijeenkomen en een nieuwe beslissing nemen die rekening houdt met de overwegingen op grond waarvan het arrest tot vernietiging heeft besloten ³⁵. In het tweede arrest Zoete heeft de Raad van State uitvoerig en met grote nadruk aangetoond dat ook een autonome examencommissie het gezag van gewijsde moet eerbiedigen van een rechterlijke uitspraak, dat zich uitstrekt tot die overwegingen in het arrest die de beslissing dragen ³⁶.

De burgerlijke rechtbank kan wanneer te vrezen zou zijn dat de examencommissie het bevel van de rechter niet zal opvolgen een dwangsom

---

dertussen een decreet in voorbereiding dat aan de Rijksuniversiteiten rechtspersoonlijkheid verleent.

(33) R.v.St., Herbots, nr. 5.339, 23 oktober 1956, 732; R.v.St., Bulion, nr. 14.894, 5 augustus 1971, 962; R.v.St., Lorrein, nr. 15.321, 25 mei 1972, 418; R.v.St., Van der Heyde, nr. 15.447, 12 juli 1972, 651; R.v.St., Marenne, nr. 18.668, 4 januari 1978, 15; R.v.St., Loodts, nr. 19.875, 30 oktober 1979 en *Adm.Publ.(M)*, 1979-80, 31; R.v.St., Cauwberg, nr. 19.971, 12 december 1979, 1264; R.v.St., Withoeck, nr. 21.614, 1 december 1981, 1743; R.v.St., Flamez, nr. 25.291, 7 mei 1985 (onuitg.).

(34) Brussel, 23 november 1982, *R.W.*, 1984-85, 2832.

(35) B.v. R.v.St., Bracke, nr. 20.324, 13 mei 1980, 638 en *R.W.*, 1981-82, 491; R.v.St., Eeckman en Valcke, nr. 20.686, 4 november 1980, 1445; R.v.St., Zoete, nr. 21.167, 12 mei 1981, 725 (d.i. het arrest Zoete I) en *R.W.*, 1981-82, 260; zie ook uitvoerig R.v.St., Zoete (II), nr. 22.446, 8 juli 1982 en *R.W.*, 1982-83, 1640; R.v.St., De Leye, nr. 23.572, 13 oktober 1983, 1897, punt 9; R.v.St., 18 februari 1986 (Segers, nr. 26.182), *Adm.Publ.(M)*, 1986, 67, punt 2.4, niet gepubliceerd; R.v.St., 29 juni 1987 (Combes, nr. 28.276), *Adm.Publ.(M)*, 1987, 117, punt 10.

(36) R.v.St., Zoete (II), nr. 22.446, 8 juli 1982 en *R.W.*, 1982-83, 1640, punt 3.2.

opleggen. De eigen positie van de annulatierechter laat dit in deze omstandigheden niet toe ³⁷.

8. Als de examencommissie na een rechterlijke beslissing in buitengewone vergadering opnieuw bijeenkomt ³⁸, zal zij "naar eigen inzicht doen wat ze, blijkens de vernietigingsgrond van het arrest, reeds had moeten doen toen ze de vernietigde beslissing nam, wat kan zijn de zaak opnieuw te onderzoeken, maar mogelijk ook een welbepaalde beslissing nemen." ³⁹ Dit kan leiden tot een volledig nieuw examen, of een examen over het vak/de vakken, of het vakgedeelte waar de onregelmatigheid begaan werd ⁴⁰. Soms zal er geen nieuw examen nodig zijn, maar zal de commissie als enige opdracht hebben "de scriptie van verzoekster te toetsen aan de hand van de juiste, in rechte toelaatbare criteria, om dan het globale examenresultaat opnieuw vast te stellen, rekening houdend met de verbeterde beoordeling van de scriptie." ⁴¹ De opdracht van de commissie kan erin bestaan de punten per vak aan de kandidaat mee te delen, hem of haar toe te laten daarover zijn of haar opmerkingen te maken en daarmee rekening houdend, opnieuw te delibereren ⁴². Soms zal de commissie er moeten op letten nu in voldoende aantal, of waar nodig met alle leden van de commissie bijeen te komen en opnieuw te beraadslagen ⁴³. Uitzonderlijk zou, wanneer de verzoeker zou aantonen dat de verwerende partij de rechtsplicht had hem geslaagd te verklaren, bij gegrond bevinden van die stelling de Raad door inwilliging van het beroep formeel vaststellen dat ter uitvoering van het annulatiearrest de verwerende partij verzoeker geslaagd moet verklaren ⁴⁴.

Wat de examencommissie na een rechterlijke uitspraak te doen staat, zal dus helemaal afhangen van de aard van de vastgestelde onregelmatigheid. De beslissing moet, maar mag ook enkel worden hernomen voorzover ze onregelmatig was.

---

(37) Literatuur over deze problematiek: VERSTEGEN, R., "Rechtsbescherming in onderwijsverband", *l.c.*, 1213, voetnoot 42.

(38) Na de vernietiging van een beslissing moet de examencommissie in dezelfde samenstelling vergaderen als ze had bij het nemen van de eerste beslissing. Haar juridisch bestaan wordt a.h.w. verlengd: R.v.St., Zoete (II), nr. 22.446, 8 juli 1982 en R.W., 1982-83, 1640, punt 2.2.

(39) R.v.St., Eeckman en Valcke, nr. 20.686, 4 november 1980, punt 9.

(40) R.v.St., Bracke, nr. 20.324, 13 mei 1980, 638 en R.W., 1981-82, 491; R.v.St., 18 februari 1986 (Segers, nr. 26.182), *Adm.Publ.(M)*, 1986, 67, punt 2.4.

(41) R.v.St., Zoete (I), nr. 21.167, 12 mei 1981, 725 en R.W., 1981-82, 260, punt 2.3; uitvoerig ook R.v.St., Zoete (II), nr. 22.446, 8 juli 1982 en R.W., 1982-83, 1640; R.v.St., De Leye, nr. 23.572, 13 oktober 1983, 1897, punt 9; R.v.St., Kneuts (I), nr. 25.283, 30 april 1985, punt 1.2-4.

(42) R.v.St., 29 juni 1987 (Combes, nr. 28.276), *Adm.Publ.(M)*, 1987, 117, punt 10, niet gepubliceerd.

(43) Cf. R.v.St., Kneuts (II), nr. 30.298, 14 juni 1988, punt 1.3-4.

(44) R.v.St., H. Vandendooren, nr. 30.871, 27 september 1988, punt 2.3.

9. De grenzen van de autonomie van de examencommissie en tegelijkertijd van de rechterlijke toetsing worden het sterkst voelbaar wanneer de rechter ertoe gebracht wordt de door de examencommissie aangewende criteria te beoordelen.

De eerste normen voor elke examencommissie zijn bepaald door het niveau van de betrokken opleiding in de algemene opbouw van het onderwijs. Het peil van kennis en kunde dat gevraagd wordt, moet in overeenstemming zijn met wat de wetgever expliciet of impliciet heeft aangegeven. Deze normen kunnen uiteraard niet scherp afgelijnd zijn. Daarop kan geen ander dan een marginaal toezicht bestaan. De examencommissie beschikt over een discretionaire bevoegdheid met in rechte als enige grens de redelijkheid ⁴⁵.

Een zeer goede illustratie van de problematiek brengt het arrest Zoete. In een onderwijsinstelling van het hoger onderwijs van het korte type werd een scriptie met een waarderingscijfer van 68 % bedacht. De kandidate was omwille van onvoldoendes in de vakken niet geslaagd en schrijft in voor de examencommissie van de Staat, waar dezelfde scriptie nu maar 45 % als waarderingscijfer bekomt. De negatieve beslissing van de examencommissie genomen op die basis wordt door de Raad van State vernietigd omdat de beoordeling van de scriptie kennelijk onredelijk wordt geacht, want buiten verhouding streng, in aanmerking genomen de beperkte eisen welke rechtmatig aan een dergelijke scriptie mogen worden gesteld. De Raad van State verwijst daarbij naar de parlementaire voorbereiding van o.m. de wet van 7 juli 1970 betreffende de algemene structuur van het hoger onderwijs. Daaruit blijkt dat volgens de wetgever "in het universitair onderwijs de klemtoon ligt op abstractie, op theoretische, zuiver wetenschappelijke vorming en op fundamenteel onderzoek, d.i. de uitbreiding van de wetenschappelijke kennis, terwijl het overige hoger onderwijs, zonder gesloten te zijn voor de abstractie, voornamelijk afgestemd is op de professionele toepassing van de wetenschappelijke kennis". Ten onrechte heeft de examencommissie buitenmate de klemtoon gelegd op theoretische ontwikkeling van het behandelde onderwerp ⁴⁶. Dat de grens "kennelijk" overschreden is, toont aan dat een ruime marge voor appreciatie door de examencommissie wordt erkend. De auditeur had in zijn verslag zelfs gesteld dat een zo verschillende beoordeling op zich, de zuivere redelijkheid niet tart en dat het bestaan daarvan in rechte moet worden aanvaard, gelet op de onderlinge autonomie van de examencommissies en de eigen pedagogische opvattingen van elke onderwijsinstelling ⁴⁷.

(45) R.v.St., 18 februari 1986 (Scholiers en Vanderheyden, nr. 26.183), *Adm.Publ.(M)*, 1986, 67, punt 4.1.3.1.

(46) R.v.St., Zoete (I), nr. 21.167, 12 mei 1981, 725 en R.W., 1981-82, 260, punt 2.2.2.

(47) R.W., 1981-82, 254-255. De auditeur was daarentegen van mening dat een examencommissie van de Staat "pedagogisch neutraal, pedagogisch seksloos is en zich, wanneer een kandidaat reeds eerder voor een examencommissie van een school is verschenen, moet richten naar de beoordeling van die school." Het arrest gaat daarop niet in, o.i. terecht. Dit zou tot een volkomen inconsistentie van de beslissingen van eenzelfde examencommissie kunnen leiden. Dit arrest had een pijnlijke nasleep, met een weigering van de exa-

Wetten of reglementen kunnen criteria voor beraadslaging vaststellen die uiteraard moeten worden toegepast ⁴⁸. Daarnaast zijn er de beraadslagingscriteria die elke examencommissie voor zichzelf als richtsnoer hanteert, zonder zich daaraan te willen binden en die dan ook niet gepubliceerd hoeven te worden ⁴⁹. Ze kunnen wel marginaal worden getoetst. Enerzijds een resultaat met 8 en 9 op 20 en 57,27 % als *voldoende* en anderzijds 3 maal 9 en 59,54 % als *onvoldoende* beschouwen, roept niet zozeer de schijn van onredelijkheid op dat het om nadere verantwoording vraagt ⁵⁰. Anderzijds kan in een bepaald dossier een beslissing iemand niet te laten slagen wegens één onvoldoende als niet verantwoord uit de stukken naar voren komen ⁵¹.

Bijzonder moeilijk ligt de beoordeling wanneer de betwisting gaat over wat het concrete antwoord op de gestelde vragen moet zijn, of over een beweerde fout in de opgave. Dit raakt de beoordelingsvrijheid - op het niveau van het hoger onderwijs academische vrijheid genoemd - en meteen de grondslagen zelf voor de autonomie van de examencommissie. En toch is ook hier niet elke toetsing uitgesloten. Geen enkele examinerator kan simplistisch gezegd een student verplichten om te antwoorden dat 2 + 2 gelijk is aan 5. De Raad van State zal de beoordeling van de commissie niet aanvaarden als zou aangetoond worden dat "de commissie ten gevolge van een kennelijke dwaling of van een buitensporige gestrengheid de examenstof of -inhoud verkeerd heeft gehanteerd en hierdoor buiten de grenzen van haar beoordelingsbevoegdheid getreden zou zijn" ⁵². Wordt met ernstige argumenten beweerd dat een examinerator zich inhoudelijk t.a.v. het betrokken kennisdomein heeft vergist, dan kan de rechter zich laten voorlichten door

---

mencommissie om zich naar de overwegingen van het arrest te schikken en leidde tot een tweede arrest met een veroordeling van alle commissieleden tot het betalen van een dwangsom; zie R.v.St., Zoete (II), nr. 22.446, 8 juli 1982 en R.W., 1982-83, 1640; over de dwangsom: zie voetnoot 37. Dit tweede arrest Zoete gaat uitvoerig in op de grenzen van de autonomie van een examencommissie, meer bepaald gelet op het gezag van gewijsde. Voor een goed begrip van het conflictuele van dit dossier moet men rekening houden met de wijze waarop de Raad tot de vaststelling is gekomen dat de norm, gelet op het onderwijsniveau, kennelijk te streng was. De bewering van de kandidate werd niet tegengesproken, noch door de stukken van het examendossier, noch tijdens de procedure voor de Raad van State, die daarom besluit dat de voorstelling van de feiten van verzoekster derhalve als waar kan worden aangenomen; R.v.St., Zoete (I), nr. 21.167, 12 mei 1981, 725 en R.W., 1981-82, 260, punt 2.2.1 en ook noot.

(48) Cf. R.v.St., Ortman en Defrennes, nrs. 8214 en 8215, 17 november 1960, 939-940.

(49) Brussel, 19 februari 1987, *Rev. Liège*, 1987, 1076-78.

(50) R.v.St., 18 februari 1986 (Scholiers en Vanderheyden, nr. 26.183), *Adm. Publ.(M)*, 1986, 67, punt 4.2.1.1: "Overwegende dat (...) examencommissies discretionair oordelen met in rechte de redelijkheid als enige grens".

(51) R.v.St., 18 juni 1985 (Rammant, nr. 25.491), R.W., 1986-87, 316, punt 6.2.1.4.

(52) R.v.St., Van der Heyde, nr. 15.447, 12 juli 1972, 651; zie ook R.v.St., Marenne, nr. 18.668, 4 januari 1978, 15.

een deskundige⁵³. Er zullen wel ernstige en preciese argumenten moeten worden aangebracht om de aanstelling van een deskundige te bekomen⁵⁴. Uiteraard zal het advies van de deskundige rekening moeten houden met een eventuele ruime marge van verschil in benadering die het betrokken wetenschapsgebied toelaat. Naarmate het onderwijsniveau hoger is, zal de academische vrijheid van de docent-examinator steeds meer gewicht moeten krijgen. Allicht zal voor deze vraag ook sterk rekening moeten worden gehouden met de door de examinator opgegeven examenstof, waarmee de student in elk geval zijn antwoord zal moeten confronteren. Maar geen enkele examinator kan in een examen geschiedenis b.v. vragen dat de student beweert dat Auschwitz niet heeft bestaan en dat de gruwelen van de jodenvervolgving een legende zijn. Ook de academische vrijheid kent als grens de redelijkheid.

III. EEN KRONIEK VAN MOGELIJKE PROBLEMEN.

A. GOED ONDERWIJS EN GOED EXAMINEREN.

10. Om een goed examen te kunnen afleggen, moet de student allereerst zelf zoveel als voor haar of hem mogelijk, voor een gepaste voorbereiding zorgen: intellectueel, lichamelijk, mentaal. Wat daar verkeerd mee loopt, kan de onderwijsinstelling of de examencommissie niet worden aangewreven. Anders ligt het, als het niet slagen het gevolg is van de organisatie en het verloop van de examens, van een verkeerde beoordeling, of van een gebrekkige beraadslaging. Op die problematiek wordt zo dadelijk ingegaan. Maar vooraf zij toch gesignaleerd dat het niet slagen ook het gevolg zou kunnen zijn van tekorten in het onderwijs dat op de examens voorbereidt. Als het gaat om examens binnen het onderwijs zal dit probleem ter sprake kunnen komen bij de beoordeling van de examenvragen en de verwachte antwoorden en de marginale toets of deze antwoorden, gelet op het examenprogramma en het gegeven onderwijs, redelijkerwijze van de examinandati konden worden verwacht. In voorkomend geval zou deze toetsing kunnen leiden tot een nietigverklaring van de beslissing van de examencom-

---

(53) R.v.St., Duymelinck, nr. 27.512, 10 februari 1985, punt 2.3.1.2.: "dat de Raad van State niet bevoegd is om op eigen vinding uit te maken of de beweerde dubbele fout werkelijk een dubbele fout is; dat hij zich wel kan laten voorlichten door een deskundige"; R.v.St., Bruynseraede, nr. 26.830, 3 juli 1986, (onuitg.) (effectieve aanstelling van een college van deskundigen; examen buiten onderwijsverband).

(54) Cf. R.v.St., Duymelinck, nr. 27.512, 10 februari 1985; zie ook R.v.St., Withoek, nr. 21.614, 1 december 1981, 1743: "Overwegende dat de Raad van State niet bevoegd is om zich in de plaats van de examencommissie te stellen ten einde de kandidaten op hun waarde te beoordelen of om de beoordeling die de examencommissie gedaan heeft te laten overdoen door een of meer deskundigen en dan de beoordeling van deze laatsten in de plaats te stellen van deze van de examencommissie, des te meer doordat de verzoeker niet precies aanvoert dat de examencommissie buiten de grenzen van haar beoordelingsbevoegdheid getreden zou zijn".

missie. De situatie is anders als het onderwijs wil en moet voorbereiden op examens die buiten de eigen onderwijsinstelling worden georganiseerd en waar de leerlingen of studenten van een bepaalde instelling systematisch onder bepaalde minimumnormen zouden blijven, wegens tekorten in de voorbereiding. In de V.S.A. zijn hieromtrent met succes procedures ingesteld ⁵⁵.

In zo'n geval gaat de betwisting uiteraard niet over de geldigheid van de beslissing van de examencommissie, maar over een schadevergoeding wegens kwalitatief onvoldoende hoogstaand onderwijs. Men kan deze verwijzing verrassend vinden, misschien vergezocht. De bedoeling is niet de hypertrofie van schadeclaims die het Amerikaanse rechtsleven is gaan teisteren hier ook te introduceren. Maar deze op vele punten wel wat extreme ontwikkeling heeft dan toch het voordeel de verantwoordelijkheid te onderstrepen van onderwijsinstellingen om met alle beschikbare middelen kwalitatief hoogstaand onderwijs te verzekeren. Een diploma weigeren kan een student diepgaand in zijn mogelijkheden raken. Elke onderwijsinstelling heeft de zorgvuldigheidsplicht ervoor te zorgen dat mislukkingen zo min mogelijk terug te leiden zijn tot het verstrekte onderwijs.

11. Wat goed examineren is, is in grote mate op onderwijskundige gronden te omschrijven. Wetenschappelijk onderzoek expliciteert de vanouds sterk impliciet gebleven normen voor behoorlijk examineren. Examens dienen zo nauwkeurig mogelijk te meten wat ze moeten meten: ze moeten representatief zijn voor de doelstellingen. Om betrouwbaar te zijn, moeten de omstandigheden voor het examen voor alle studenten in de mate van het mogelijke gelijk zijn (*standaardisatie*) en moet het subjectieve element in de beoordeling geminimaliseerd worden (*objectiviteit*).

Bij het beslissen over slagen of niet slagen en bij het toekennen van graden moeten zoveel mogelijk constante normen worden gehanteerd. Het examenverloop moet ook "doorzichtig" zijn voor de student die weet waaraan zich te houden (*transparantie*) ⁵⁶. Het is evident dat deze onderwijskundige criteria niet zonder meer tot juridische normen kunnen worden verheven. Maar het is o.i. even duidelijk dat deze uitgewerkte criteria voor behoorlijk examineren aanknopingspunten zullen bieden voor een juridisch min of meer marginaal toetsen van de redelijkheid van het concrete examenverloop ⁵⁷.

---

(55) Cf. DELANDSHERE, V., "La responsabilité civile découlant de l'enseignement dispensé, *J.Proc.*, 1988, nr. 141, blz. 10-13; VALLEE, G., "Responsabilité civile et obligation de moyens à l'école", *J.Dr.J.*, 1989, nr. 1, 8-9.

(56) Cf. JANSSEN, P.J., "Examens geëxamineerd. Voorwaarden voor hun methodologisch 'geslaagd' verloop", *Impuls*, 1980, 70-79; JANSSEN, P.J., "Slagen als examinator; procesevaluatie door examinandi", *Onze Alma Mater*, 1989, 263-292.

(57) Zie nog VERSTEGEN, R., "Moeten universitaire examens echt mondeling?", *Jura Falc.*, 1983-84, 570.

B. ORGANISATIE VAN DE EXAMENS.

12. De organisatie van de examens moet rekening houden met wettelijke en reglementaire bepalingen die sterk kunnen uiteenlopen naargelang van het onderwijsniveau.

Een eerste voorwaarde is dat de examens tijdig moeten worden aangekondigd. Het huidige artikel 36 van de gecoördineerde wetten op het toekennen van de academische graden en het programma van de universitaire examens (R.B. 31 december 1949) zegt in al. 1 dat de examens ten minste acht dagen op voorhand moeten worden aangekondigd. Universitaire examenreglementen kennen dikwijls een langere termijn. De wijze van bekendmaken wordt thans niet meer in deze wetgeving vastgelegd ⁵⁸, maar overgelaten aan de universitaire examenreglementen. Voorziet dit reglement in een bekendmaking *ad valvas*, terwijl voor de tweede zitting gekozen werd voor een nog meer efficiënte mededeling per brief op het thuisadres, dan heeft de student geen belang om deze formele schending van het examenreglement in te roepen ⁵⁹.

13. De gecoördineerde wetten op het toekennen van de academische graden schrijven voor dat alle examens en examengedeelten in het openbaar moeten worden afgenomen ⁶⁰. De Raad van State heeft geoordeeld "dat de openbaarheid van de examens geen algemeen rechtsbeginsel is; dat zij in evengenoemde gecoördineerde wetten een concrete waarborg is tegen een verkeerd beoordelen van de examinandus; dat deze waarborg in zijn concreetheid niet zo essentieel, zo onmisbaar is dat hij als het voorwerp van een algemeen rechtsbeginsel beschouwd dient te worden" ⁶¹.

In het arrest Bracke heeft de Raad van State uitvoerig de betekenis van deze openbaarheid ontleed. "De openbaarheid van de mondelinge examens is een publieke controle op de examinatoren, vergelijkbaar met de openbaarheid van de justitie die strekt tot een publieke controle op de rechter. Die controle is immers van dezelfde aard: wie komt luisteren, mag alleen luisteren en alzo zien en horen hoe een proces verloopt en wat dan de uitspraak is. Niemand heeft vat op de rechter, noch op de uitspraak. Niemand mag de rechter toespreken, niemand kan de uitspraak met de rechter bespreken. Maar wie een reeks zaken heeft gevolgd en wie een reeks uitspraken heeft ontleed, kan - maar elders dan in de rechtszaal - publiek kritiek uitoefenen, hetzij op de toegepaste wetgeving, hetzij op de procedureregeling, op de rechter in het algemeen, maar ook op een bepaalde rechtbank

(58) Tot 1964 was bekendmaking in het *Belgisch Staatsblad* voorgeschreven: VERSTEGEN, R., "Moeten universitaire examens echt mondeling?", *l.c.*, 561.

(59) R.v.St., 24 juni 1986 (De Cree, nr. 26.712), *T.B.P.*, 1987, 408, punt 3.1.

(60) Gecoörd. wetten, R.B. 31 december 1949, art. 36, al. 1.

(61) R.v.St., D'Hulst, nr. 30.299, 14 juni 1988, punt 3.1.1.; R.v.St., 29 juni 1987 (Combes, nr. 28.276), *Adm. Publ. (M)*, 1987, 117, punt 7.4.1.

of op een bepaalde rechter in het bijzonder. Wie examens bijwoont kan, na de proclamatie of na vele proclamaties, kritiek uitoefenen in het algemeen op de leerstof, de onderwijsmethodes, de examenregeling, de ondervragingsmethodes, of meer in het bijzonder op een bepaalde universiteit, faculteit, docenten in het algemeen, of een bepaald docent in het bijzonder, of zelfs op een bepaalde ondervraging in het bijzonder. Maar steeds na de proclamatie. Niemand, behalve de leden van de examencommissie tijdens de deliberatie, heeft zich hoe dan ook te mengen in een ondervraging of in de beoordeling van de antwoorden. Alleen na de afloop van de proclamatie, wanneer de examencommissie zich heeft teruggetrokken, kunnen de belangstellenden dat wat zij van de examens hebben gehoord en gezien, kritisch toetsen." 62

14. De openbaarheid van het mondeling examen is bij ons verschrompeld tot een principiële regel die in de praktijk nog weinig gestalte krijgt. De aanwezigheid van medestudenten en ander publiek bij een mondelinge ondervraging is totaal ongebruikelijk geworden 63. Vele keren zelfs wordt ondervraagd in de werkkamer van de hoogleraar-examinator, in feite achter een gesloten deur. Dit belet niet dat de student altijd nog kan vragen dat anderen zijn examen zouden bijwonen. Sommige examenreglementen verwijzen daarbij uitdrukkelijk naar de ombudsman of naar een tweede examinerator. In dit laatste geval gaat het evenwel minder om een herstel van de openbaarheid van het examen, dan van de collegialiteit van de beoordeling, weer een andere waarborg voor een juiste beoordeling 64.

T.a.v. schriftelijke examens ziet de Raad van State de regel van de openbaarheid getransponeerd in de mogelijkheid om na de proclamatie de proeven en de verbetering in te zien. "De academische overheid moet (...) door de openbaarheid van de schriftelijke proeven na de afloop van de proclamatie, eenzelfde morele druk mogelijk maken als de openbaarheid van de mondelinge examens eveneens pas na de proclamatie mogelijk maakt". Voorwaarden en modaliteiten om verlies en vervalsing te voorkomen zijn mogelijk 65.

15. Er is wel enige onduidelijkheid in de rechtspraak van de Raad van State omtrent de draagwijdte van het voorschrift van de openbaarheid. In het arrest Combes van 29 juni 1987 wordt gezegd dat waar de openbaarheid voorgeschreven is, dit voorschrift "niet van openbare orde is, doch behoort tot dat soort van waarborgen waarvan het degene in wiens belang

(62) R.v.St., Bracke, nr. 20.324, 13 mei 1980, 638 en R.W., 1981-82, 491, punt 6.

(63) Zie over deze ontwikkeling en de voorgeschiedenis: VERSTEGEN, R., "Moeten universitaire examens echt mondeling?", *l.c.*, 561-562.

(64) *Ibid.*, 558-559.

(65) R.v.St., Bracke, nr. 20.324, 13 mei 1980, 638 en R.W., 1981-82, 491, punt 6; zie daarover VERSTEGEN, R., "Moeten universitaire examens echt mondeling?", *l.c.*, 563-566. Wat de organisatorische aspecten betreft, ziet het arrest de openbaarheid in zijn oorspronkelijke vorm mogelijk: men kan komen kijken (*Ibid.*).

zij bestaan, toekomt er zich te gelegener tijd op te beroepen". Het arrest leidt daaruit af dat aan een candidate die vraagt om de examens van haar mede-kandidaten te mogen bijwonen, deze toelating kan worden geweigerd "vermits het niet haar doch die andere kandidaten behoorde om eventueel de aanwezigheid van derden te vragen" ⁶⁶. Dit veronderstelt dat de openbaarheid enkel is voorgeschreven in het belang van elke betrokken examinandus. Dit is moeilijk te verzoenen met de ontleding in het arrest Bracke, waar de gelijkenis met de openbaarheid van de rechtspraak sterk wordt ontwikkeld. Dit arrest besluit dan ook dat wanneer de openbaarheid gestalte krijgt in het ter inzage houden van de schriftelijke kopijen "de principiële openbaarheid meebrengt dat belangstelling alleen, indien het motief ervan geloofwaardig overkomt, een voldoende reden is om de examenproeven te mogen inzien" ⁶⁷.

Anderzijds ziet het arrest Bracke de geëxamineerde studenten, speciaal de niet-geslaagden, als eerste belanghebbenden om inzage te vragen ⁶⁸. Dit is dan ook weer verrassend als het om een transpositie van de openbaarheid gaat. Zij weten toch zelf reeds wat zij geschreven hebben. O.i. is hier een verschuiving aan de gang naar een nieuwe vorm van rechtsbescherming die het mondeling examen niet kon bieden. Het arrest zegt dat inzage moet worden gegeven "van de proeven en de verbetering" ⁶⁹. Bij een mondeling examen heeft de student geen kennis van de beoordeling anders dan globaal in het eindcijfer. De inzage van de kopijen, zonder dat zulks een implicatie van de regel van de openbaarheid kan worden genoemd, brengt mogelijkheden voor een nadere verantwoording van het eindcijfer. Dit raakt het probleem van de motivering van beslissingen van de examencommissie, dat verder ter sprake komt ⁷⁰.

16. Uit de regel van de openbaarheid heeft het arrest Bracke, nadien o.m. bevestigd door het arrest De Leye, afgeleid dat universitaire examens principieel ook mondeling moeten zijn. De wetgeving op de universitaire examens "is immers traditioneel geschreven vanuit de opvatting dat een universitair examen in beginsel mondeling wordt afgenomen" ⁷¹. Dat houdt in dat de student minstens aanvullend in de gelegenheid moet zijn om ook mondeling te worden ondervraagd. Opdat hij zou weten of het voor hem wenselijk is om nog een mondelinge proef te vragen, moeten de resultaten van de schriftelijke proef voor de deliberatie worden meegedeeld ⁷².

Wij hebben elders uitvoerig proberen aan te tonen dat naar onze mening dit standpunt niet te houden is. Wanneer in 1879 de examencommissies

(66) R.v.St., 29 juni 1987 (Combes, nr. 28.276), *Adm.Publ.(M)*, 1987, 117, punt 7.4.1.

(67) R.v.St., Bracke, nr. 20.324, 13 mei 1980, 638 en R.W., 1981-82, 491, punt 6, *in fine*.

(68) *Ibid.*

(69) *Ibid.*

(70) Zie verder, nr. 25 en i.v.m. de rechten van de verdediging, nr. 33.

(71) R.v.St., Bracke, nr. 20.324, 13 mei 1980, 638 en R.W., 1981-82, 491, punt 4.

(72) *Ibid.*, punt 5.

van de Staat universitaire examencommissies geworden zijn, is de regeling van de examens, met inbegrip van de examenvorm, aan de universiteiten overgelaten. O.i. beslist dus het examenreglement van elke universiteit of een examen mondeling, dan wel schriftelijk, of onder beide vormen wordt afgenomen ⁷³. Een recent arrest van de Raad lijkt enigszins in die richting te gaan waar het niet in het algemeen stelt dat universitaire examens principieel mondeling moeten zijn, maar er alleen op wijst "dat de studenten van de R.U.G. sowieso het recht hebben op een mondeling examen na schriftelijk examen; dat zij dus voor ieder vak op dat recht niet gewezen moeten worden" ⁷⁴.

17. Aan de materiële organisatie van het examen moet alleen al op onderwijskundige gronden grote zorg worden besteed. Zoveel mogelijk moeten "stoorzenders", zoals te lange wachttijden, te lange duur van schriftelijke examens, overbevolkte lokalen, storend heen en weer geloop, enz. worden vermeden. Dergelijke tekorten kunnen aanleiding geven tot kritiek op het examen, op de betrokken onderwijsinstelling, enz., maar zullen nog niet onmiddellijk de geldigheid van het examen in het gedrang brengen. Bij afwezigheid van wettelijke of verordenende bepalingen terzake, behoort het tot de discretionaire bevoegdheid van de onderwijsinstelling om de materiële omstandigheden te bepalen waarin het examen plaatsvindt. Zo overweegt de Raad van State "dat de examencommissie op discretionaire wijze en in functie van de bevoegdheid die de hare is, oordeelt welke de vragen zijn die opgelost kunnen worden binnen de voor de duur van de proef vastgestelde tijd." ⁷⁵ Deze discretionaire bevoegdheid heeft wel de redelijkheid als grens ⁷⁶.

Doen er zich onverwachte moeilijkheden voor, dan moeten deze worden opgelost, met inachtnaam van de gelijkheid en de objectiviteit ⁷⁷: vragen veranderen en de duur verlengen ⁷⁸, een dictee dat niet begrepen was, overdoen ⁷⁹, een tweede examenbeurt organiseren ⁸⁰, enz.

(73) Cf. VERSTEGEN, R., "Moeten universitaire examens echt mondeling?", *l.c.*, 545-592.

(74) R.v.St., H. Vandendooren, nr. 30.871, 27 september 1988, punt 3.1.7. Dat er geen bijzondere verplichting is om de studenten op deze mogelijkheid te wijzen, lijkt ook in te houden dat er geen plicht is om voor de deliberatie ambtshalve de op een schriftelijke proef behaalde punten bekend te maken, zoals men wel eens uit het arrest Bracke heeft afgeleid; cf. R.v.St., Bracke, nr. 20.324, 13 mei 1980, 638 en R. W., 1981-82, 491, punt 5; VERSTEGEN, R., "Moeten universitaire examens echt mondeling?", *l.c.*, 567-571.

(75) R.v.St., Pletinckx, nr. 22.299, 2 juni 1982, 964.

(76) R.v.St., W. Vandendooren, nr. 30.505, 28 juni 1988, punt 3.3.3.

(77) R.v.St., De Block, nr. 18.063, 25 januari 1977, 109: "dat bij het inrichten van examens zich vaak onverwachte verwickelingen voordoen; dat de moeilijkheden welke uit die verwickelingen ontstaan, zoveel als mogelijk moeten worden opgelost - altijd met inachtneming van de fundamentele regels die de objectiviteit van het afnemen van de examenproeven moeten waarborgen - teneinde het examen toch doorgang te doen vinden."

(78) R.v.St., Teunkens, nr. 12.005, 12 oktober 1966, 839; R.v.St., Cauwberg, nr. 19.971, 12 december 1979, 1262.

(79) R.v.St., Demuyter, nr. 13.054, 25 juni 1968, 839.

In de organisatie van de examens moet de gelijkheid worden betracht : b.v. een gelijke duur van het examen en dezelfde hulpmiddelen voor alle examinandi. Ook moet het nodige gedaan worden om fraude onmogelijk te maken. Maar het argument dat anderen hebben kunnen spieken, is geen argument dat men zou kunnen inroepen om zelf een mildere beoordeling te bekomen : er is immers geen gelijkheid in de onwettigheid ⁸¹. Het eigen antwoord van de protesterende student wordt er immers niet beter op omdat een ander heeft kunnen spieken. De Raad van State is eerder restrictief wanneer het gaat om de toepassing van het gelijkheidsbeginsel voor examens in het onderwijs, omdat studenten, anders dan kandidaten voor een benoeming, niet tegenover elkaar staan als concurrenten voor een beperkt aantal toegankelijke betrekkingen ⁸². Dat later ooit iemand met een op grond van fraude bekomen diploma of hogere graad van verdienste bij het examen, in concurrentie zou kunnen komen met een op eerlijke wijze bekomen diploma, lijkt geen voldoende rechtstreeks belang aan te tonen om het frauduleuze examen te kunnen aanvechten voor de Raad van State. Dit doet uiteraard niets af van de zorgvuldigheidsplicht om examens zo te organiseren dat fraude zoveel mogelijk wordt voorkomen. Ook hier zal de redelijkheid als grens gelden opdat het examen als geheel recht zou kunnen blijven ⁸³.

Het lijkt met het oog op de rechtsbescherming en de rechten van de verdediging aangewezen dat wanneer tijdens het examen bij individuele studenten onregelmatigheden worden vastgesteld, enerzijds b.v. mogelijke bewijsmiddelen worden in beslag genomen, (b.v. onafgewerkte kopij, spiekbrieftjes, enz.), anderzijds de student in de gelegenheid wordt gesteld om verder examens af te leggen.

---

(80) R.v.St., Regent, nr. 19.537, 10 april 1979, 421.

(81) R.v.St., 8 maart 1988 (Schoutteet, nr. 29.514), *Adm.Publ.(M)*, 1988, 49 (i.v.m. disciplinaire maatregel).

(82) Zie verder nr. 34.

(83) Men kan uitgaan van het vermoeden dat het examen regelmatig is verlopen ; cf. HUMMEL, H., *Gerichtschutz gegen Prüfungsbewertungen*, Berlijn 1960, 38-44. De Raad van State overweegt " dat het een overspannen eis is te stellen dat een examen als onregelmatig moet worden beschouwd indien het niet derwijze is georganiseerd dat men volledig zeker kan zijn dat bedrog helemaal, altijd en overal, uitgesloten is ; dat een wijze om een examenproef af te nemen die niet in strijd komt met een bepaald voorschrift, slechts dan als zodanig aanleiding kan zijn om de proef ongeldig te verklaren, indien uit de gegevens van de zaak moet worden afgeleid dat de gevolgde handelwijze bedrog redelijk waarschijnlijk maakt, dat wanneer bedrog niet redelijk waarschijnlijk is, maar enkel denkbaar, een examenproef enkel als onregelmatig kan worden afgekeurd indien bedrog effectief en in concreto bewezen wordt." (R.v.St., De Bruyn, nr. 32.853, 27 juni 1989, punt 7, onuitg.).

C. EXAMENVRAGEN EN EXAMENBEOORDELINGEN, BERAADSLAGEN EN BEKENDMAKEN.

18. Het opstellen van de examenvragen en het beoordelen van de antwoorden behoort tot de soevereine bevoegdheid van examinatoren en examencommissie. Maar ook hier moeten deze binnen de hen gestelde grenzen blijven. Vragen moeten vallen binnen wat wettig als het examenprogramma kan worden beschouwd ⁸⁴. Dat programma volgt uit de plaats van een bepaald onderwijsniveau in de algemene structuren van het onderwijs, uit wettelijke en reglementaire voorschriften betreffende de inhoud van het onderwijs, uit het onderwijsprogramma van de faculteit, het instituut of de school ⁸⁵, de cursus en tijdig door de docent gegeven richtlijnen omtrent het examenprogramma.

De Raad van State gaat na of de gestelde vragen binnen het programma van het examen vallen, zoals dat reglementair is vastgesteld ⁸⁶. De Raad overweegt echter dat het allereerst "zaak is van de examencommissie vast te stellen welke vragen dienen te worden gesteld en de erop gegeven antwoorden te beoordelen; dat de Raad van State een examengedeelte enkel vermag te vernietigen wanneer de gestelde vragen kennelijk niet het karakter hadden van het soort vragen die in een zodanig examen gesteld mogen worden of dat zij enkel tot doel hadden een kandidaat in moeilijkheden te brengen" en stelt vast dat *in casu* niets in het dossier toelaat te zeggen dat dit het geval is geweest ⁸⁷.

M.b.t. een examen voor kandidaat-majors bij de Luchtmacht, waarvoor de minister het programma heeft vastgesteld en zodoende de onontbeerlijke beroepskennis heeft omschreven, overweegt het arrest Everaert "dat de eigen verantwoordelijkheid van de examinandi bij de voorbereiding van het examen slaat op de assimilatie en, zo mogelijk, op de uitdieping van de stof die in de als onontbeerlijk beschouwde beroepskennis is begrepen, maar niet kan worden ingeroepen om het stellen van vragen buiten de vastgelegde examenstof te rechtvaardigen" ⁸⁸.

(84) In personeelszaken wordt gezegd dat wat gevraagd wordt, een redelijk verband moet vertonen met de te beoordelen aspecten van geschiktheid: R.v.St., Craps, nr. 12.187, 27 januari 1967, 122.

(85) Ook deze programma's zijn aan een redelijkheidstoezicht onderworpen: R.v.St., 24 juni 1986 (De Cree, nr. 26.712), T.B.P., 1987, 408, punt 3.7.1.

(86) R.v.St., Van Caillie, nr. 14.142, 4 juni 1970, 617; zie ook R.v.St., Honorez, nr. 13.494, 17 april 1969, 417; zie ook hoger nr. 9.

(87) R.v.St., Mathieu, nr. 22.285, 26 mei 1982, 928.

(88) R.v.St., Everaert, nr. 12.303, 22 maart 1967, 362. Zie nog R.v.St., Van den Wijngaerde, nr. 19.848, 16 oktober 1979, 1036: "dat, indien in een examenprogramma bij het bepalen van de examenstof wordt verwezen naar toepasselijke wetgeving en reglementering, daarmee bedoeld moet zijn (...) de wetgeving en reglementering zoals die gold op het ogenblik dat de examenstof aan de kandidaten werd ter kennis gebracht, en niet die welke geldt wanneer het examen wordt afgenomen; dat de interpretatie van de verwerende partij ook die is, welke het de kandidaten mogelijk maakt zich tijdig een vast beeld van de

19. De examencommissie in het universitair onderwijs is traditioneel een collegiaal beslissend orgaan, generaties lang ook collectief zetelend voor de ondervraging van de examinandi. Met de groei van de studentenaantallen ziet men de professoren afzonderlijk gaan zetelen ⁸⁹. De Raad van State ziet, indien geen voorschrift dit verbiedt, geen bezwaar tegen een dergelijk gebruik, zolang de examencommissie nog gezamenlijk beraadslaagt ⁹⁰.

Het eindresultaat wordt nu samengesteld uit door individuele examinatoren gegeven waarderingscijfers, enkel betrekking hebbend op het eigen vak van de betrokken examinator ⁹¹. In hoeverre de examinator zich bij het voorbereiden van de beoordeling mag laten bijstaan, is niet duidelijk. In elk geval zal de examinator de elementen van beoordeling en uiteindelijk het voorgestelde waarderingscijfer tot het zijne moeten maken.

20. Het door een individueel examinator gegeven cijfer heeft een karakter van voorlopigheid ⁹². Meer buiten het onderwijs, maar dikwijls ook voor commissies binnen het onderwijs leidt een gesprek onder de examinatoren tot een aanpassing van een waarderingscijfer, zodat het eindresultaat beantwoordt aan de criteria gehanteerd voor het nemen van een bepaalde beslissing, b.v. toekennen van een graad van verdienste, waarvan de commissie oordeelt dat dit t.a.v. de verdienste van de kandidaat aangewezen is ⁹³. Andere examencommissies geven er de voorkeur aan om alle ingediende cijfers te behouden, maar niettemin deze beslissing te nemen die ze aangewezen achten, ook al is dat dan in afwijking van de gewoonlijk gebruikte criteria. Beide oplossingen lijken ons aanvaardbaar zolang de criteria inderdaad als richtsnoer gelden en niet bindend zijn.

Dat de deliberatiecriteria gelden als "niet-bindend" richtsnoer brengt ook mee dat de examencommissie als collegiaal orgaan moet blijven func-

---

examenstof te vormen en zich dan ook tijdig en met vertrouwen op het examen voor te bereiden."

(89) Zie over deze ontwikkeling: VERSTEGEN, R., "Moeten universitaire examens echt mondeling?", *l.c.*, 554-559.

(90) R.v.St., Devos, nr. 6354, (6355 en 6356), 12 juni 1958, 530. Het arrest lijkt zelfs te aanvaarden dat, wanneer dit zo gebruikelijk is, een student niet eens over alle vakken wordt geëxamineerd. Zie ook: R.v.St., Bulion, nr. 14.894, 5 augustus 1971, 961; R.v.St., Vaste Commissie voor Taaltoezicht, nr. 19.007, 23 mei 1978, 688.

(91) Daaruit volgt geenszins dat de individuele examinator als tegenpartij zou moeten worden aangewezen, indien de negatieve beslissing steunt op een onvoldoende voor slechts één vak. De beslissing blijft het resultaat van een gezamenlijke beoordeling. De betrokkene heeft belang bij de vernietiging van de gehele beslissing, tenzij zou vaststaan dat het onwettig bevinden van dat ene resultaat de gezamenlijke beoordeling van alle resultaten ongewijzigd zou laten; R.v.St., 18 februari 1986 (Scholiers en Vanderheyden, nr. 26.183), *Adm. Publ. (M)*, 1986, 67, punt 3.3.2.1.

(92) R.v.St., Bracke, nr. 20.324, 13 mei 1980, 638 en R.W., 1981-82, 491, punt 6.

(93) Cf. R.v.St., Priem, nr. 12.300, 22 maart 1967, 357: een evenredige aanpassing van alle punten is als handelswijze "niet strijdig met de algemene bevoegdheid van een examencommissie, die collectief de definitieve uitslag van een examen tijdens een gemeenschappelijke deliberatie vaststelt"; zie ook R.v.St., De Bruyn, nr. 32.853, 27 juni 1989, punt 3: de aanpassing moet wel objectief gebeuren en uit de stukken te motiveren zijn.

tioneren. Alleen voorzover er vaste criteria kunnen en werden vastgesteld, die mechanisch moeten worden toegepast, zou de gezamenlijke beraadslaging kunnen achterwege blijven ⁹⁴. In enkele arresten die handelen over de beoordeling van scripties, legt de Raad van State er op zo'n manier de nadruk op dat de leden van de commissie de door de correctoren uitgebraachte beoordeling moeten bijtreden, dat in die gevallen alvast een gezamenlijk beraadslagen niet zou kunnen achterwege blijven ⁹⁵.

21. Of de examencommissie nu collegiaal beraadslaagt of niet, ze moet in elk geval regelmatig zijn samengesteld ⁹⁶. Een examencommissie van de Staat die niet formeel is aangesteld, is niet meer dan een groep privé-personen en kan geen enkele geldige beslissing nemen ⁹⁷. Bijzondere voorschriften over de samenstelling moeten in acht worden genomen ⁹⁸. De meeste universitaire examenreglementen gaan uit van de regel: "*wie doceert, examineert*".

Op andere niveau's van het onderwijs komt het frequent voor dat b.v. een directeur ambtshalve lid is van de examencommissie, of dat krachtens bijzondere bepalingen ook buitenstaanders lid moeten zijn van de examencommissie ⁹⁹.

Constante rechtspraak van de Raad van State zegt dat, behoudens andersluidende bepalingen ¹⁰⁰, een examencommissie geldig beslist, als de

---

(94) Een extreem voorbeeld biedt het arrest Waegeneers, nr. 24.349, van 17 mei 1984, *Adm. Publ.(M)*, 1984, 63: als het vereiste aantal punten is behaald, moet het volgende examengedeelte niet worden afgelegd.

(95) Zie vooral R.v.St., De Leye, nr. 23.572, 13 oktober 1983, 1897, punt 5.

(96) Zie DEBRA, verslag eerste Aud. bij R.v.St., Loodts, nr. 19.875, 30 oktober 1979, *Adm. Publ.(M)*, 1979-80, 31; R.v.St., Leesberg, nr. 2.414, 30 april 1953, 605-607: wel nietigverklaring, geen mogelijkheid een andere samenstelling te bevelen.

(97) R.v.St., Demey, nr. 22.455, 3 augustus 1982, 1334 en R. W., 1982-83, 2391, met noot NEELS, L.; zie ook R.v.St., Daluwein, nr. 25.976, 17 december 1985, punt 9, (commissie te laat samengesteld). Is een verhinderd lid van een examencommissie van de Staat vervangen door een niet op regelmatige wijze daartoe aangestelde hoogleraar, dan wordt de beslissing van de commissie vernietigd: R.v.St., Daudalet, nr. 8421, 7 februari 1961, 164-165. Een examen afgenomen door een op onregelmatige wijze aangestelde docent kan eventueel op grond van de leer van de rechtsschijn, als geldig moeten worden aangezien: R.v.St., Dierick, nr. 15.744, 6 maart 1973, 210.

(98) R.v.St., Andries, nr. 15.927, 20 juni 1973, 541; R.v.St., Vassart, nr. 19.263, 14 november 1978, 1224-1225; R.v.St., 21 mei 1986 (Coen, nr. 26.560), *Adm. Publ.(M)*, 1986, 72 (evenwicht examinatoren officieel en vrij onderwijs); zie ook R.v.St., Daluwein, nr. 25.976, 17 december 1985.

(99) Een dergelijke regel die vooral bij eindexamens voorkomt, kan zijn ingesteld als waarborg voor de onpartijdigheid van de beslissingen en is in het belang van de kwaliteit van het onderwijs en in het belang van de examinandi: R.v.St., Wintergroen, nr. 12.837, 22 februari 1968, 171.

(100) Cf. R.v.St., Kneuts (I), nr. 25.283, 30 april 1985, punt 2.8.1.: verplichte aanwezigheid van alle leraren voor maturiteitsproef; ook R.v.St., Wintergroen, nr. 12.837, 22 februari 1968, 170-171: wanneer de examencommissie voor ten hoogste de helft bestaat uit leraren van de instelling en voor het andere gedeelte uit buitenstaanders, dan moet de commissie op het moment van de beraadslaging ook aldus zijn samengesteld.

helft plus één van de leden aanwezig is ¹⁰¹. Dit houdt een toezegging in t.a.v. de te beoordelen student dat een voor hem of haar zo belangrijke beslissing in elk geval mede zal worden genomen door een meerderheid van de commissieleden. De grote vrijheid die aan de studenten vooral in de latere jaren van hun universitaire opleiding soms gegeven wordt, voor de samenstelling van hun programma en de diversiteit van het publiek dat bepaalde colleges volgt, kan ertoe leiden dat het wel eens erg moeilijk is om een meerderheid van stemgerechtigde leden bijeen te krijgen. Sommige examenreglementen inspireren zich dan op het vennootschaps- en verenigingsrecht en bepalen dat wanneer de commissie niet in aantal is, een nieuwe vergadering zal worden bijeengeroepen die dan zal kunnen beslissen met minder dan de helft van de aanwezige leden.

Wij betwijfelen sterk dat zoiets kan. Wie als lid van de algemene vergadering van een vereniging niet opduikt, moet weten dat dan zonder hem kan worden beslist. Maar, anders dan een lid van een algemene vergadering staat een lid van een examencommissie niet in voor de behartiging van zijn persoonlijke belangen, maar voor het algemeen belang en voor dat van de te beoordelen student. Daaraan kan hij of zij zich door afwezig te blijven niet onttrekken.

Ook een systeem van volmachten lijkt om dezelfde reden niet geschikt. Wie een dergelijke wettelijke opdracht heeft, kan die niet doorgeven, zoals men wel de zorg voor zijn persoonlijk belang aan een ander kan toevertrouwen. Het moet voor elke examinerator duidelijk zijn dat zijn aanwezigheidsplicht evengoed geldt voor de beraadslaging als voor het examen zelf.

Toch kan het in de praktijk soms erg moeilijk zijn. Als tegen een beslissing genomen door een minderheid van de examencommissie binnen de 60 dagen bij de Raad van State klacht wordt ingediend, moet uiteraard het examen niet worden overgedaan, wel de beraadslaging, nu met een voldoende aantal commissieleden.

22. Na de met enige solemniteit omgeven proclamatie van de beslissingen van de examencommissie wordt de examenperiode gesloten verklaard. Dit verhoogt de indruk van onaantastbaarheid die zo ook al uitgaat van een proclamatie: aan deze plechtig gesproken bewoordingen kan niemand iets veranderen en het aldus meegedeelde verdict van de examencommissie is onherroepelijk. De gedachte leeft dat een proclamatie zelfs zo onaantastbaar is dat op een vergissing in het voordeel van de student niet mag worden teruggekomen.

Ongeveer tien jaar terug werd in Leuven nog een niet geslaagd student, die door de voorzitter ten onrechte bij de geslaagden werd afgeroepen, dan maar als geslaagd beschouwd. Ondertussen is van dit gebruik afgeweken, omdat gebleken is dat daaraan geen redelijke grondslag kan worden gege-

---

(101) Zie b.v. R.v.St., 18 februari 1986 (Segers, nr. 26.182), *Adm. Publ. (M)*, 1986, 67, punt 2.3.1.1.

ven. De proclamatie is niet zoïets als een "*performatieve* taaldaad" die iemand tot geslaagd zou kunnen maken, tegen de beslissing van de examencommissie in. Dat heeft omgekeerd niemand ooit beweerd voor een geslaagd student die ten onrechte als niet geslaagd wordt afgeroepen. Altijd is in dat geval de vergissing rechtgezet.

Het welwillend gebruik, en de schroom en de verlegenheid van de voorzitter om een domper te zetten op de vreugde van een ten onrechte als geslaagd afgeroepen student moeten thans wijken voor het sterkere besef dat alleen rechtmatig genomen beslissingen kunnen recht blijven. Het teloorgaan van een elegant gebruik wordt - niet voor de betrokkene, maar wel over het algemeen - ruimschoots gecompenseerd door het besef dat alleen die beslissingen van de examencommissie onaantastbaar zijn die rechtmatig zijn genomen.

D. EXAMENDOSSIER, MOTIVERING EN BEWIJS.

23. Soms zal de student die geen vrede vindt met een beslissing van de examencommissie voor zijn mislukking onmiddellijk een verklaring inroepen die teruggaat op een conflict in de examenperiode : een botsing met een examiner, door de student als vooringenomenheid geïnterpreteerd ; een slechte organisatie waardoor het examenlokaal niet tijdig gevonden was en de daaropvolgende weigering om het examen langer te laten duren ; een voor de tweede zittijd niet aangekondigde verandering in de examenvorm (b.v. van open vragen naar meerkeuzevragen) die de student heeft verrast, enz.

Veelal echter zal de student niet onmiddellijk een verklaring hebben en op zoek gaan naar de ware reden van zijn mislukking. Hij kan proberen door te dringen in de kern zelf van het examengebeuren en de geldigheid betwisten van de hem gegeven punten, gelet op de door hem gegeven antwoorden. Het kan dat hij argumenten vindt in de procedurevoorschriften die zijn uitgevaardigd om een normaal examen- en deliberatieverloop te garanderen. Maar waar hij zijn argumenten ook gaat zoeken, hij zal voor problemen van bewijs staan.

Elke student kent gruwelverhalen over hemeltergende praktijken en partijdige examinatoren, die als ze waar zouden zijn, van aard zijn om elke student onderuit te halen. Veel van die verhalen dienen als veiligheidsklep om overdruk te voorkomen en noch hun medestudenten noch zijzelf nemen die verhalen helemaal ernstig. Ze kunnen ook niet verwachten dat een rechter blote beweringen zou aannemen. Maar ook gefundeerde klachten komen als blote beweringen over, zolang daarvoor geen ernstige argumenten worden aangebracht. En daar heeft de student het moeilijk. De examiner heeft een discretionaire bevoegdheid en de beraadslaging is geheim. Alle wegen open voor obscurantisme en willekeur ?

24. Zoals elke administratieve handeling moet een beslissing van een examencommissie op redelijke gronden gesteund zijn. De rechtmatigheid van de beslissing moet kunnen blijken door de overlegging van de stukken die op weg naar een beslissing, overeenkomstig de gebruikelijke werkwijze bij schriftelijke of mondelinge examens, bij scripties, enz. worden opge maakt en die de in aanmerking genomen grondslag en de gevolgde werkwijze doen kennen ¹⁰². Kunnen deze stukken niet worden voorgelegd, dan staat de rechtmatigheid van de genomen beslissing niet vast en de beslissing zal bij betwisting niet kunnen worden gehandhaafd ¹⁰³. Als de dossierstukken niet de gegevens bevatten die ze zouden moeten bevatten, dan wordt de toetsing van de door de eiser gegeven voorstelling van zaken onmogelijk, waardoor het vaststellen van de feiten uitgesloten is ¹⁰⁴.

Over welke stukken gaat het? Een examendossier moet minimaal een aantal stukken bevatten die het verloop van de beraadslaging voor het essentiële vastleggen.

Er zal een aanwezigheidsregister moeten zijn, waaruit blijkt of de commissieleden in voldoende aantal aan de beraadslaging hebben deelgenomen ¹⁰⁵.

Uit het dossier moet ook op te maken zijn dat voldaan is aan bepaalde formaliteiten die door het examenreglement of door algemene rechtsbeginselen zijn voorgeschreven, zoals b.v. een geheime stemming, of het horen van een student die wegens begane onregelmatigheden wordt afgewezen. Men kan aannemen dat aan een student die daar op ernstige gronden om verzoekt, inzage moet worden verleend van het examendossier.

De Raad van State lijkt terughoudend. Essentieel is dat de motieven zoveel als nodig uit de stukken blijken. De regelmatigheid van een beslissing hangt niet af van een eventueel gebrek in de bekendmaking van de stukken. Verzoekers rechten blijven gevrijwaard indien hij ter griffie van de Raad van State kennis kan nemen van de stukken ¹⁰⁶. Dit betekent - goed gelezen - niet dat deze stukken niet moeten worden meegedeeld, wel dat de niet-tijdige mededeling geen eigen middel voor vernietiging uitmaakt.

25. In welke mate moeten ook de gronden waarop de beslissing steunt, in het examendossier terug te vinden zijn?

---

(102) R.v.St., Craps, nr. 12.187, 27 januari 1967, 122-123.

(103) *Ibid.*, 121-122.

(104) R.v.St., Zoete (I), nr. 21.167, 12 mei 1981, 725 en R. W., 1981-82, 260, punt 2.2.1., met noot.

(105) Wie een dergelijk stuk wil betwisten moet het van valsheid betichten: R.v.St., D'Hulst, nr. 30.299, 14 juni 1988, punt 3.4; daarover ook R.v.St., Kneuts (II), nr. 30.298, 14 juni 1988, punt 2.3.1. Anders: R.v.St., Daluwein, nr. 25.976, 17 december 1985, punt 4.3.; zie ook R.v.St., 18 februari 1986 (Segers, nr. 26.182), *Adm. Publ. (M)*, 1986, 67, punt 2.3.1.

(106) R.v.St., 29 juni 1987 (Combes, nr. 28.276), *Adm. Publ. (M)*, 1987, 117, punt 7.4.2.4; zie ook R.v.St., Duymelinck, nr. 27.512, 10 februari 1985, punt 2.2.1; verder nr. 33.

Zonder uitdrukkelijk voorschrift in die zin, moet een beslissing van een examencommissie niet formeel gemotiveerd zijn ¹⁰⁷. Het kan echter wenselijk zijn dat verslag wordt opgemaakt van door een student begane onregelmatigheden, die tot een negatieve beslissing leiden. En vermits de eindbeslissing genomen wordt op basis van deelcijfers moet ook een lijst van de aan elke student toegekende punten per vak, die als grondslag van de beslissing gediend heeft, kunnen worden voorgelegd. In het arrest Daluwein overweegt de Raad van State dat "een geëxamineerde het recht heeft te pogen de examencommissie te doen terugkomen op een voor hem ongunstige beslissing; dat de minimale voorwaarde om laatstgenoemd recht met de vereiste ernst (...) te kunnen uitoefenen, is dat de geëxamineerde de inhoud van de beslissing krijgt meegedeeld; dat mededeling van die beslissing weinig zeggend is wanneer zij niet vergezeld gaat van de mededeling van de individuele examenresultaten waarop zij is gebaseerd" en "dat ter zake geen andere waarborgen ten behoeve van de examinandus tegen onjuiste of onjuist weergegeven beoordelingen in de examenreglementering zijn opgenomen." ¹⁰⁸.

De Raad van State aanvaardt nochtans "dat de motivering van een beoordeling op het mondeling examen in de punten zelf te vinden is" ¹⁰⁹, of, anders gezegd - gelet op het gebruikelijke verloop van mondelinge examens - achteraf niet meer te verantwoorden is. Het openbaar karakter van het examen is daar principieel om toezicht op de redelijkheid van de beoordeling mogelijk te maken. Voor een schriftelijk examen kan *mutatis mutandis* hetzelfde worden gezegd. De Raad van State heeft in het arrest Bracke gesteld dat voor schriftelijke examens de transpositie van de regel van de openbaarheid bestaat in het inzage geven in de kopijen na de proclamatie ¹¹⁰. Dit biedt eenzelfde waarborg als voor de mondelinge examens: een oordeel vormen over de redelijkheid van het toegekende waarderingscijfer, in acht genomen het gegeven antwoord.

Maar de student vraagt in die omstandigheden meer, en de ontwikkeling zal ongetwijfeld ook verder gaan. Het arrest Bracke zegt reeds dat inzage moet worden gegeven van de antwoorden "en de verbetering" ¹¹¹. Parallel met wat gebeurt voor het mondeling examen, zou hier meedelen van het totaalcijfer kunnen volstaan. Maar de student wil de puntenverdeling kennen om ook de redelijkheid te kunnen beoordelen van deelcijfers waaruit

(107) R.v.St., Kneuts (I), nr. 25.283, 30 april 1985, punt 2.7; R.v.St., Duymelinck, nr. 27.512, 10 februari 1985, punt 2.7.

(108) R.v.St., Daluwein, nr. 25.976, 17 december 1985, punt 6.3; R.v.St., 29 juni 1987 (Combes, nr. 28.276), *Adm. Publ. (M)*, 1987, 117, punt 7.4.2.3.

(109) R.v.St., Zoete (II), nr. 22.446, 8 juli 1982 en R.W., 1982-83, 1640, punt 5.4.3; R.v.St., 18 februari 1986 (Scholiers en Vanderheyden, nr. 26.183), *Adm. Publ. (M)*, 1986, 67, punt 4.2.1.

(110) Zie hoger nr. 14.

(111) R.v.St., Zoete (II), nr. 22.446, 8 juli 1982 en R.W., 1982-83, 1640, punt 5.4.3; R.v.St., 18 februari 1986 (Scholiers en Vanderheyden, nr. 26.183), *Adm. Publ. (M)*, 1986, 67, punt 4.2.1.

het eindcijfer is samengesteld. Het is niet duidelijk in hoeverre een recht hierop erkend wordt. Dat de verbetering niet op de kopijen is aangebracht, houdt alvast niet in dat de examencommissie de kopijen op onregelmatige wijze zou hebben beoordeeld ¹¹². En het recht van verdediging is niet geschonden wanneer de student ten laatste tijdens de procedure voor de Raad van State inzage heeft gekregen van examenvragen, puntenverdeling en verbeterde kopijen ¹¹³.

Heeft de student echter wel recht op zo'n gedetailleerde informatie? O.i. zal de grotere mogelijkheid tot verantwoording van de genomen beslissing die de schriftelijke examens bieden, onweersstaanbaar leiden tot een grotere plicht om de redelijkheid van de genomen beslissing te laten nagaan en te verantwoorden ¹¹⁴.

26. Een examencijfer draagt zijn eigen verantwoording in zich wanneer het voor een ter zake deskundige volstaat om uit de vergelijking van vraag en antwoord de redelijkheid van het waarderingscijfer te beoordelen. Sommige opdrachten van een grotere complexiteit zijn echter niet als eenvoudige vragen te beschouwen, die hun eigen normering bevatten.

Meer bepaald vragen scripties of eindverhandelingen een explicatie van de normen waarmee ze beoordeeld worden. Of beter gezegd, een beoordeling kan niet alleen bestaan in een bloot waarderingscijfer. Kwaliteiten en tekorten van het werkstuk moeten explicieter worden vermeld, volgens de Raad van State in een geschreven beoordelingsverslag van de correctoren ¹¹⁵.

Dit geldt ook voor een beoordeling van schetsen en tekeningen voorzover die in het kunstonderwijs een belangrijke plaats innemen in de globale beoordeling. Het recente arrest D'Hulst verwoordt zeer uitdrukkelijk deze gedachtengang, waar het overweegt "dat van welke administratieve beslissing ook moet blijken of zij op wettige motieven berust, d.w.z. op in rechte aanvoerbare en in feite juiste motieven met als minimumeis dat zij in redelijkheid aanvaardbaar zijn; dat de omstandigheid dat de discretionaire bevoegdheid van een administratieve overheid bijzonder ruim kan zijn - en heel dikwijls zal dit het geval zijn voor een examencommissie - wel meebrengt dat de wettigheid van haar motieven *in concreto* niet vaak met kans op succes voor de rechter ter discussie zal kunnen worden gesteld, maar dat dit niets afdoet aan het principe dat die motieven wettig moeten zijn; dat wanneer het over beoordeling van examens gaat waarbij min of meer precieze vragen min of meer precieze antwoorden moeten krijgen, het na-

(112) R.v.St., Daem, nr. 24.669, 21 september 1984, punt 4.2; het is wanneer de kopijen moeten worden nagelezen door meer dan één persoon, met het oog op de onafhankelijke beoordeling zelfs niet aangewezen aantekeningen te maken op de kopij (*ibid.*).

(113) R.v.St., Duymelinck, nr. 27.512, 10 februari 1985, punt 2.2.1.

(114) Cr. VERSTEGEN, R., "Moeten universitaire examens echt mondeling?", *l.c.*, nrs. 17-24, 562-573; zie ook verder nr. 33 i.v.m. de rechten van de verdediging.

(115) R.v.St., Zoete (I), nr. 21.167, 12 mei 1981, 725 en R. W., 1981-82, 260, punt 2.2.1.1.; R.v.St., Zoete (II), nr. 22.446, 8 juli 1982 en R. W., 1982-83, 1640, punt 5.4.4-5; R.v.St., De Leye, nr. 23.572, 13 oktober 1983, 1897, punt 4.4.3 en 5.

gaan of die beoordeling op wettige motieven berust, kan geschieden door de gestelde vragen naast de examenstof te leggen en de gegeven antwoorden naast de gestelde vragen ; dat voor een vak als het hier betrokkene de mogelijkheid om zulks na te gaan echter om een door de examencommissie onder woorden gebrachte verantwoording van de beoordeling van de door de examinandus neergelegde schetsen vraagt ; dat immers het enkel vermelden van een waardecijfer het niet mogelijk maakt enig inzicht te krijgen in de wettigheid van de motieven die tot de in dat cijfer uitgedrukte waardering hebben geleid ; dat in dezen deze verwoording van de beoordeling volledig ontbreekt." ¹¹⁶

Wat de kern van de benadering betreft, kunnen wij met deze overwegingen en deze oriëntatie in de rechtspraak van de Raad van State instemmen. Zij sluit aan bij een lange universitaire traditie die voor belangrijke opdrachten waar de student een grotere zelfstandigheid aan de dag moet leggen, voorziet in een gelegenheid om daarover met de examinatoren onder een of andere vorm in discussie te treden. Men denke speciaal aan de traditie van openbare verdediging van doctorale proefschriften waar de bezwaren en bedenkingen van de leden van de examencommissie aan de kandidaat worden voorgelegd. Voor licentieverhandelingen of andere opdrachten die in een beslissende mate de eindbeoordeling mede beïnvloeden, lijkt het aangewezen dat aan de student de kans geboden wordt om op de bezwaren van (de) commissieleden te antwoorden om aldus enerzijds bij te dragen tot een betere beoordeling van kennen en kunnen van de student, anderzijds de beoordeling voor student en publiek inzichtelijk te maken en in redelijkheid te motiveren ¹¹⁷.

In wat daar in sommige oudere arresten nog werd aan toegevoegd kunnen wij de Raad van State moeilijk volgen. Er zou voor elke scriptie een geschreven beoordeling moeten worden gemaakt die ten laatste bij de aanvang van de examenzittijd samen met de door de correctoren toegekende punten aan de kandidaat zou moeten worden meegedeeld ¹¹⁸. Dit wordt in andere arresten in verband gebracht met de rechten van de verdediging. O.i. roept deze benadering, die deels ook volgt uit de in het arrest Bracke initieel geïntroduceerde regeling i.v.m. een recht op aanvullende mondelinge ondervraging, ernstige bezwaren op t.a.v. de regel van het geheim karakter van de deliberatie ¹¹⁹. Wij komen op deze problematiek terug bij de bespreking van beide genoemde algemene beginselen.

(116) R.v.St., D'Hulst, nr. 30.299, 14 juni 1988, punt 3.8.2.

(117) Zie verder nr. 33.

(118) R.v.St., De Leye, nr. 23.572, 13 oktober 1983, 1897, punt 4.4.5. De bijzonder grote praktische moeilijkheden die een dergelijke timing en regeling meebrengt, kunnen geen beslissend bezwaar zijn. Maar als b.v. de eindverhandeling moet beoordeeld zijn bij het begin van de zittijd, hoelang op voorhand moet die dan redelijkerwijze al niet ingeleverd zijn bij de correctoren? Deze timing zou vele studenten een tweede zittijd kunnen kosten.

(119) R.v.St., D'Hulst, nr. 30.299, 14 juni 1988, punt 3.8.2.

De vaststelling dat de motivering van een beslissing niet in het dossier is terug te vinden, houdt alleen in "dat vooralsnog niet bewezen is dat de bestreden beslissing op wettige motieven berust, niet dat die wettige motieven niet voorhanden zijn" ¹²⁰. Wordt de beslissing vernietigd, dan kan de examencommissie zonder nieuw examen het werkstuk correct beoordelen en eventueel komen tot een identieke conclusie, waarvoor de motivering nu wel voldoende moet kunnen worden aangetoond.

E. PROCEDURES VOOR BETWISTINGEN.

27. Een beslissing een student niet te laten slagen, is hoe dan ook grievend ¹²¹. Elke betrokkene over wie een ongunstige beslissing is genomen, heeft er minstens een moreel belang bij om eventueel de onregelmatigheid te laten vaststellen van de beslissing waarbij hij of zij "te licht is bevonden", ook al is hij ondertussen geslaagd ¹²².

Het belang kan ook bestaan in de vaststelling door de administratieve rechter van een onrechtmatige handeling, waardoor bij de burgerlijke rechter de fout niet meer moet worden bewezen ¹²³.

28. Kiest de student voor een procedure bij de Raad van State, dan kan de beslissing worden nietig verklaard en moet een nieuwe beslissing worden genomen, eventueel na een nieuw examen. Een uitspraak kan soms meer dan twee jaar op zich laten wachten. Ondertussen zal de student misschien zijn jaar hebben overgedaan. Vergoeding voor de schade die hij daardoor lijdt, kan hij alleen voor de burgerlijke rechtbank ter sprake brengen. Daarom kan het soms aangewezen zijn meteen naar de burgerlijke rechtbank te stappen, die eveneens de onrechtmatigheid van de beslissing kan vaststellen en enerzijds de examencommissie kan bevelen een nieuwe beslissing te nemen, maar anderzijds ook meteen vergoeding kan toekennen voor reeds vaststaande en door een nieuwe beslissing niet meer te herstellen schade ¹²⁴. Een beroep op de voorzitter van de rechtbank zetelend in kort ge-

(120) R.v.St., D'Hulst, nr. 30.299, 14 juni 1988, punt 3.8.2.

(121) Cf. R.v.St., Daudelet, nr. 8421, 7 februari 1961; R.v.St., Eeckman en Valcke, nr. 20.686, 4 november 1980, punt 2.

(122) R.v.St., 18 februari 1986 (Scholiers en Vanderheyden, nr. 26.183), *Adm.Publ.(M)*, 1986, 67, punt 3.4.1.; R.v.St., 18 juni 1985 (Rammant, nr. 25.491), *R.W.*, 1986-87, 316, punt 4; R.v.St., H. Vandendooren, nr. 30.871, 27 september 1988, punt 2.1.2. Verzoeker heeft geen belang meer om een nietigverklaring te vragen van een disciplinaire maatregel van wegzending die is ingetrokken: R.v.St., Carletta, nr. 29.128, 13 januari 1988, (onuitg.). Wel moreel belang na een tijdelijke wegzending: R.v.St., 8 maart 1988 (Schoutteet, nr. 29.514), *Adm.Publ.(M)*, 1988, 49, punt 2.

(123) R.v.St., 24 september 1984 (Bruynseraede, nr. 24.691), *R.W.*, 1985-86, 2058, punt 2.5.2; zie daarover VERSTEGEN, R., "Van (onwettige) vrijstellingen bij universitaire examens naar een 'credit'-systeem?", *l.c.*, 2035-2036; zie evenwel R.v.St., Vandewalle, nr. 22.780, 21 december 1982, 1856.

(124) Een beroep op de burgerlijke rechtbank is ook niet onderworpen aan de strakke termijn van 60 dagen die geldt voor een beroep bij de Raad van State (zie nr. 30).

ding zal in examenaangelegenheden veel minder nut brengen dan in disciplinaire zaken. Het noodzakelijk voorlopige karakter van deze uitspraken maakt ze hier moeilijk bruikbaar. Een bevel om voorlopig toch in te schrijven voor het volgend jaar, na een negatieve beslissing van de examencommissie voor het voorafgaande jaar, ligt soms nog binnen de mogelijkheden. Maar een bevel om de student tot de examens toe te laten, terwijl hij, naar eigen bewering - maar daarin nog niet door een rechter ten gronde bijgetreden - ten onrechte door de examencommissie voor het voorgaande jaar niet geslaagd is verklaard, wordt wel erg problematisch ¹²⁵.

29. Vooraleer de student aan gerechtelijke procedures toe is, kan hij een zoektocht naar inzicht, begrip en zo mogelijk rechtsherstel beginnen: bij de ombudsman, de examinator, de voorzitter van de examencommissie, de decaan van de faculteit, de voorzitter studentenaangelegenheden, desgevallend zelfs de rector of de minister. Deze interne fase is bijzonder belangrijk. In vele gevallen zal zij functioneren als een soort rouwproces waarin de student door informatie en gesprek tot het inzicht komt dat hij de genomen beslissing in redelijkheid als definitief moet aanvaarden. In andere gevallen zal hij op die zoektocht tot de subjectieve zekerheid komen dat de ten aanzien van hem genomen beslissing onrechtmatig is. Kan hij de overheid van zijn onderwijsinstelling van de redelijkheid van zijn standpunt overtuigen, dan kan deze, binnen de termijnen die openstaan voor een beroep bij de Raad van State, de examencommissie bevelen opnieuw te beaardslagen, desgevallend na een nieuw examen, en daarbij de begane onregelmatigheid recht te zetten ¹²⁶.

30. De zoektocht naar recht binnen de onderwijsinstelling mag de student evenwel niet uit het oog doen verliezen dat de klok onverbiddeijk tikt. De dag na de proclamatie, waarop de student normaal aanwezig moet zijn, gaat in principe de termijn van 60 dagen in, waarbinnen op geldige wijze een klacht kan worden ingediend bij de Raad van State ¹²⁷. Meer dan eens is het verzoek van een student die te lang in gesprek is gebleven met zijn academische autoriteiten door de Raad van State als onontvankelijk wegens laattijdigheid, afgewezen ¹²⁸. Intern beroep schorst de termijn niet, nu het hier gaat om een "niet-georganiseerd" beroep dat verplicht zou moeten wor-

---

(125) Zie daarover VERSTEGEN, R., "Rechtsbescherming in onderwijsverband", *l.c.*, 1215 en 1217.

(126) Zie hoger, nr. 6 en verder nr. 30.

(127) R.v.St., Eeckman en Valcke, nr. 20.686, 4 november 1980, punt 5; R.v.St., Franssens, nr. 21.476, 16 oktober 1981, punt 3.2. Soms zal ook rekening kunnen worden gehouden met een onmogelijkheid om aanwezig te zijn, en zal het moment van feitelijke kennisneming de termijn doen ingaan; *cf.* R.v.St., Franssens, nr. 21.476, 16 oktober 1981, 1439; R.v.St., 15 februari 1989 (Sole, nr. 31.971), *Adm.Publ.(M)*, 1989, 41.

(128) *Ibid.*; ook R.v.St., 15 februari 1989 (Sole, nr. 31.971), *Adm.Publ.(M)*, 1989, 41.

den ingesteld vooraleer zich naar de Raad van State te kunnen wenden ¹²⁹. Aan de naleving van deze termijn die van openbare orde is, wordt streng de hand gehouden, ook al komt verzoeker om begrijpelijke of zelfs verschoonbare redenen te laat ¹³⁰. Bijzonder hachelijk wordt het wanneer de examencommissie opnieuw bijeenkomt, maar geen nieuwe beslissing neemt, enkel de vorige bevestigt. Dit is het geval wanneer de commissie niet overgaat tot een nieuw onderzoek van de punten, maar enkel de grieven van de verzoeker bespreekt en daarna, "voorzoveel als nodig" de vorige beslissing herneemt ¹³¹. Gaat de commissie over tot een onderzoek dat als een nieuwe beoordeling moet worden beschouwd, dan leidt dit tot een nieuwe beslissing, die een nieuwe termijn opent. Wie op de uitspraak wacht en dan moet uitmaken of dit in rechte een nieuwe beslissing dan wel een bevestiging van de eerste beslissing is, kan in tijdsnood geraken.

Ook de examencommissie zelf, wil ze geldig een nieuwe beslissing kunnen nemen, zal de termijn van 60 dagen moeten eerbiedigen. Rechtzetten van onregelmatigheden of vergissingen die na de deliberatie worden vastgesteld, zou dus enkel kunnen binnen de 60 dagen na de proclamatie ¹³².

(129) In R.v.St., 24 juni 1986 (De Cree, nr. 26.712), T.B.P., 1987, 408, punt 2.2 komt een interne procedure uit het examenreglement van de K.U. Leuven ter sprake, die de student voor de deliberatie moet op gang brengen. Dit niet doen, brengt geen onontvankelijkheid van de eis mee, wel een onontvankelijkheid van de middelen die in deze interne procedure konden worden ingeroepen. Recent werd deze procedure uit het examenreglement van de K.U. Leuven geschrapt. Zij was tot stand gekomen in een tijd waar voor de studenten in de vrije universiteiten geen enkel beroep openstond. Nadat de Raad van State zich ook bevoegd heeft verklaard t.a.v. de vrije instellingen dreigt deze procedure, die in moeilijke omstandigheden voor de deliberatie moet worden ingezet, de student soms eerder in moeilijkheden te brengen dan te helpen. De vraag wordt wel eens gesteld of het niet aangewezen is dat elke onderwijsinstelling of elk onderwijsnet, een of meerdere beroepsinstanties zou organiseren, die verplicht moeten worden ingeschakeld, vooraleer een beroep bij de rechter mogelijk is.

Dit lijkt ons niet zo evident. Voor disciplinaire maatregelen zou het beter doenbaar zijn, dan voor beslissingen van examencommissies, omdat men toch de autonomie van deze commissies moet veilig stellen. Zelfs een soort "cassatie" waarbij de beslissing vernietigd, maar niet overgedaan wordt door de beroepsinstantie lijkt ons - zonder wettelijke basis - niet te verantwoorden. En is het, temeer nu er sprake is van de oprichting van administratieve rechtbanken van eerste aanleg, wel aangewezen nu een soort specifieke rechtsmachten op te richten?

Wel nuttig lijkt ons dat binnen het onderwijs grote zorg zou worden besteed aan vlot werkende bemiddelingsinstanties.

(130) R.v.St., Eeckman en Valcke, nr. 20.686, 4 november 1980, punt 6; R.v.St., Vander Straeten, nr. 22.456, 3 augustus 1982, 1342 en R.W., 1982-83, 1133-1134.

(131) R.v.St., 15 februari 1989 (Sole, nr. 31.971), *Adm. Publ. (M)*, 1989, 41 (samenvatting); in het arrest: "le jury n'a pas procédé à un nouvel examen des notes mais bien des griefs formulés dans les réclamations".

(132) R.v.St., Eeckman en Valcke, nr. 20.686, 4 november 1980, punt 3; R.v.St., Franssens, nr. 21.476, 16 oktober 1981, punt 5.2; R.v.St., Zoete (II), nr. 22.446, 8 juli 1982 en R.W., 1982-83, 1640, punt 2.2.4. De vraag kan worden gesteld waarom de termijn voor de examencommissie om een onregelmatigheid te herstellen zo strak wordt bepaald. De geformuleerde regel vindt zijn oorsprong in de noodzaak om beslissingen die rechten toekennen in het belang van de rechtszekerheid niet lang in het ongewisse

Wordt tijdig beroep ingesteld bij de Raad van State, dan is de examencommissie, gedurende de tijd dat het beroep hangende is, "bevoegd om, naar aanleiding van het annulatieberoep tegen een door haar gegeven beslissing en binnen de grenzen van dat beroep, de bestreden beschikking op de door de verzoeker aangevoerde rechtmatigheidsgronden in te trekken en eventueel door een andere te vervangen" ¹³³.

Uit dit alles volgt dat de nietigheidsgronden die in een arrest worden aangehaald en die gemeenschappelijk zouden zijn aan een hele reeks examenbeslissingen waartegen geen beroep is ingesteld, na de uitspraak in principe de geldigheid van deze andere examens niet in het gedrang kunnen brengen. Wie geen klacht heeft ingediend, zal geen voordeel meer kunnen halen uit een vernietigingsarrest uitgesproken in een volkomen gelijkaardige zaak. Ook zal een verzoek van een medestudent om als tussenkomende partij te worden toegelaten, worden afgewezen "onder meer, omdat het resultaat van het onderhavige geding geen invloed kan hebben, op de beslissing welke de examencommissie te zijnen opzichte genomen heeft, beslissing die in rechte van de bestreden beslissing onderscheiden is, ook al is het er een

---

te laten. Een *negatieve* beslissing van een examencommissie kent echter geen rechten toe. Het arrest Zoete II fundeert deze jurisprudentie in "de beginselen betreffende de intrekking van administratieve *rechtsconcretiserende* beslissingen". Is dit breder dan beslissingen die positief een recht toekennen?

Indien genoemde beperking niet zou gelden, dan zou de examencommissie, geconfronteerd met een procedure voor de burgerlijke rechtbank waarvoor de termijn van 60 dagen niet van toepassing is, altijd nog de beslissing kunnen rechtzetten. Daar valt wat voor te zeggen, vermits de burgerlijke rechtbank, wanneer de klacht gegrond blijkt, de commissie in principe kan bevelen opnieuw te beslissen, met rechtzetting van de begane onrechtmatigheid.

Kan men anderzijds met het oog op de rechtszekerheid ook niet verdedigen dat eenmaal genomen examenbeslissingen alleen nog onder toezicht van de rechter mogen worden aangepast? Nu zal het risico van druk op de examencommissie of op leden daarvan om "vergissingen" in te roepen en zo de beslissing "nog eens opnieuw te bekijken" wel het grootst zijn onmiddellijk na de deliberatie.

Een punt dat nader onderzoek verdient.

- (133) R.v.St., Zoete (II), nr. 22.446, 8 juli 1982 en R. W., 1982-83, 1640, punt 2.2.4. In het arrest Eeckman wordt nog gezegd dat wanneer de examinandus om de herziening van de genomen beslissing verzoekt "op rechtmatigheidsgronden die in redelijkheid als voldoende ernstig voorkomen", de examencommissie alsdan de vaste verplichting heeft om zich over de gegrondheid van de aanvraag uit te spreken. Weigert de commissie dit te doen, dan is ook deze beslissing aanvechtbaar voor de Raad van State. Het gaat dan immers - "indien althans de aanvraag om herziening op ernstige motieven is gesteund en de weigering of afwijzing daardoor nieuw is in zover zij de motieven van de aanvraag tot herziening verwerpt" - niet om een louter bevestigende beslissing. Neemt de commissie geen beslissing dan is dit te beschouwen, aldus het arrest, als een impliciete afwijzing die definitief is, - en dus een nieuwe termijn opent - wanneer binnen de 60 dagen na de eerste beslissing geen uitspraak is gedaan over een ernstige vraag tot herziening (R.v.St., Eeckman en Valcke, nr. 20.686, 4 november 1980, punt 4-5); zie nog *Adm. Publ.(M)*, 1982, 55.

van dezelfde soort en is ze mogelijk, zoals verzoeker beweert, op dezelfde motieven gesteund." ¹³⁴.

IV. ENKELE ALGEMENE RECHTSBEGINSELEN.

31. Algemene rechtsbeginselen worden ook in rechtspraak omtrent examens frequent ingeroepen.

Eén daarvan, het beginsel van de objectiviteit en de onpartijdigheid, komt daarin versterkt als een *absoluut* beginsel naar voor.

Andere beginselen vinden hier zoals elders toepassing, het ene al frequenter dan het andere.

Weer andere beginselen zoals het gelijkheidsbeginsel en het recht op verdediging worden enigszins getransponeerd, om op het eigene van het examengebeuren te kunnen inspelen. Hoewel herhaaldelijk ingeroepen, is het tot hertoe moeilijk gebleken om strikt specifieke rechtsbeginselen voor het examineren te formuleren.

32. Een examen dat niet objectief en onpartijdig is, is geen examen meer. De Raad van State kent aan het ongeschreven beginsel van de *objectiviteit en onpartijdigheid* van de examencommissie en van al haar leden een absoluut karakter toe ¹³⁵. Alle examenreglementen zullen dichte verwanten als lid van de examencommissie uitsluiten. Bij examens in personeelszaken is geoordeeld dat de nodige waarborg voor onpartijdigheid niet aanwezig is, wanneer een lid van de commissie jarenlang in proces is geweest met de werkgever van een kandidaat ¹³⁶. Aanwezigheid van een commissielid dat affectieve en zakelijke betrekkingen heeft gehad met een kandidaat, is onaanvaardbaar, maar in voorkomend geval moet verzoeker aantonen dat de aanwezigheid van dit commissielid invloed heeft gehad op zijn niet slagen ¹³⁷. Het absoluut karakter van het beginsel van de onpartijdigheid houdt *niet* in dat vormvereisten die strekken tot waarborg van de objectiviteit en de onpartijdigheid, zoals het anoniem verbeteren, zelf ook dat absolute karakter hebben ¹³⁸.

Een student "viseren", eventueel op racistische gronden, met de bedoeling hem een onvoldoende cijfer te geven, is evident onaanvaardbaar, maar de klacht moet wel worden bewezen ¹³⁹. Hetzelfde moet worden gezegd

(134) R.v.St., Bracke, nr. 20.324, 13 mei 1980, 638 en R. W., 1981-82, 491; zie ook R.v.St., Muylaert, nr. 19.618, 14 mei 1979, 523.

(135) R.v.St., Pletinckx, nr. 22.299, 2 juni 1982, 962; R.v.St., 27 juni 1985 (Muylaert en Veldeman, nr. 25.529), *Adm. Publ.(M)*, 1985, 99.

(136) R.v.St., Muylaert, nr. 19.618, 14 mei 1979.

(137) R.v.St., 3 april 1985 (Jacquemotte, nr. 25.188), *Adm. Publ.(M)*, 1985, 39, met noot; zie ook R.v.St., Wintraecken, nr. 12.317, 5 april 1967, 388.

(138) R.v.St., Pletinckx, nr. 22.299, 2 juni 1982, 962; R.v.St., De Bruyn, nr. 32.853, 27 juni 1989.

(139) R.v.St., Mouali, nr. 26.597, 3 juni 1986, punt 6 (onuitg.).

van intimidatie vanwege een lid van de examencommissie, wat "een evidente overtreding uitmaakt van de algemene rechtsbeginselen inzake de behoorlijke werking van examencommissies" ¹⁴⁰.

Het grote belang van het *redelijkheidsbeginsel*, waarmee ook de discretionaire bevoegdheid van de examencommissie wordt getoetst, werd hoger reeds besproken ¹⁴¹.

Moeilijk daarvan te onderscheiden is het *zorgvuldigheidsbeginsel*. Zou daar - voorzover bewezen - kunnen tegen ingaan : onzorgvuldig bepalen van het resultaat van de examens, een fout in de opgave, te hoge moeilijkheidsgraad van de vragen gelet op het gebrek aan oefeningen en taken in de loop van het jaar ¹⁴².

33. Twee frequent ingeroepen algemene beginselen, met name het *ge-lijkhheidsbeginsel* en het *recht van verdediging*, kunnen enige transpositie vragen om precies op het examengebeuren in te grijpen.

Het recht van verdediging verkrijgt bij examens een eigen uitzicht ¹⁴³. De prestatie van de examinandus wordt soeverein door de examinator en de examencommissie beoordeeld. Hij wordt "gehoord" in de examensituatie zelf. Een examen dat onderwijskundig goed is georganiseerd, moet hem in staat stellen daar zijn kennis en kunnen aan te tonen. Op basis van de op onderwijskundig behoorlijke wijze ingezamelde gegevens, spreekt de examencommissie haar oordeel uit. Eerst nadat de beslissing genomen is, kan de student zijn bezwaren formuleren. Hij kan proberen de examencommissie te overtuigen dat de beslissing niet redelijk te handhaven is ¹⁴⁴. Een geëxamineerde heeft het recht te pogen de examencommissie te doen terugkomen op een voor hem ongunstige beslissing. Dit vraagt mededeling van de inhoud van de beslissing, wat nog weinig zeggend is wanneer dit niet vergezeld gaat van de mededeling van de individuele examenresultaten. De Raad ziet daarin in casu de enige waarborg ten behoeve van de examinandus tegen onjuiste of onjuist weergegeven beoordelingen ¹⁴⁵. Worden "vragenlijsten, puntenverdelingen en verbeterde examenkopijen" tijdens het geding voor de Raad van State meegegeeld, dan kan het niet vroeger medelen niet nuttig tot vernietiging leiden indien voor de Raad van State blijkt dat

(140) R.v.St., Daluwein, nr. 25.976, 17 december 1985, punt 7.

(141) Zie hoger o.m. nr. 9.

(142) R.v.St., Duymelinck, nr. 27.512, 10 februari 1985, punt 2.3; R.v.St., Mouali, nr. 26.597, 3 juni 1986, punt 7.

(143) Cf. DEBRA, verslag eerste Aud. bij R.v.St., Loodts, nr. 19.875, 30 oktober 1979, *l.c.*, 32-33; VERSTEGEN, R., "Moeten universitaire examens echt mondeling?", *l.c.*, 571-573.

(144) R.v.St., Eeckman en Valcke, nr. 20.686, 4 november 1980, punt 3-4; zie ook hoger nr. 25.

(145) R.v.St., Daluwein, nr. 25.976, 17 december 1985, punt 6.3 (geciteerd onder nr. 25).

uit de stukken geen middel te halen is. Het inzage geven dient immers om "de betrokkene de gelegenheid te geven om te pogen op zicht van die stukken de examencommissie op haar beslissing te doen terugkomen" ¹⁴⁶.

Uit wat voorafgaat blijkt dat alles wel beschouwd hier minder sprake is van een recht van verdediging, of een recht om gehoord te worden vooraleer een bezwarende beslissing genomen wordt, dan van een recht om na te gaan of de genomen beslissing door een voldoende motivering is gedragen. Hieromtrent lijkt in sommige arresten wel enige onduidelijkheid te bestaan. Het is o.i. misleidend wanneer het aangehaalde arrest Daluwein in deze context ook spreekt van "het recht om gehoord te worden vooraleer het bestuur een bezwarende maatregel treft" ¹⁴⁷.

In dit verband moet worden verwezen naar de doctrine van het arrest Bracke. Dit arrest gaat ervan uit dat voor universitaire examens de examenform in de regel mondeling moet zijn. Wordt toch een schriftelijk examen georganiseerd, dan moet de student de gelegenheid worden geboden om aanvullend een mondeling examen af te leggen. En "het nuttig vrijwaren van de mogelijkheid die de student moet hebben om te kunnen verzoeken een aanvullend mondeling examen te mogen afleggen, veronderstelt noodzakelijk dat hem de punten, die hij voor het schriftelijk examen behaald heeft, worden meegedeeld. Die mededeling heeft enkel tot doel hem voor te lichten over de wenselijkheid om een mondelinge ondervraging te verzoeken en niet om een discussie over de juiste strekking of de waarde van de geschreven antwoorden over de behaalde punten mogelijk te maken." ¹⁴⁸ Anders dan in het bijgaand advies van de auditeur ¹⁴⁹ wordt hier duidelijk ook niet gedacht aan een recht van verdediging vooraleer de beslissing genomen wordt.

Deze verplichte mededeling van de punten is o.i. onverenigbaar met het beginsel van het geheim van de deliberatie, waarover verder meer. De student moet, als hij al recht heeft op een aanvullend mondeling examen ¹⁵⁰, o.i. op eigen risico beslissen of hij daarom zal vragen of niet ¹⁵¹.

De doctrine van het arrest Bracke komt onder een bijzondere vorm terug in enkele arresten die handelen over de beoordeling van scripties of eindverhandelingen, waaraan een groot deel van de punten wordt toegekend. Daar wordt gezegd dat voor de beraadslaging een geschreven beoordeling, met de voorlopige waarderingscijfers van de commissarissen moet worden voorgelegd aan de student, die in de gelegenheid moet worden gesteld op

(146) R.v.St., Duymelinck, nr. 27.512, 10 februari 1985, punt 2.2.1; zie ook nr. 25.

(147) R.v.St., Daluwein, nr. 25.976, 17 december 1985, punt 6.3.

(148) R.v.St., Bracke, nr. 20.324, 13 mei 1980, 638 en R.W., 1981-82, 491, punt 5.

(149) Cf. VERSTEGEN, R., "Moeten universitaire examens echt mondeling?", *l.c.*, 571-573.

(150) Zie hoger nr. 16.

(151) Cf. VERSTEGEN, R., "Moeten universitaire examens echt mondeling?", *l.c.*, 568-569.

de kritische bemerkingen van de commissieleden te antwoorden ¹⁵². Een plicht om de punten mee te delen is o.i. - zoals gezegd - niet gefundeerd ¹⁵³. Vanuit de motiveringsplicht kan men wel komen tot de noodzaak om de kritische bedenkingen van de commissieleden-commissarissen aan de student voor te leggen. Hier kan immers niet meer worden volstaan met een bloot cijfer ¹⁵⁴. Vraag is dan nog hoeveel vrijheid aan de examencommissie kan worden gelaten m.b.t. de vorm en het tijdstip waarop deze kritische bedenkingen aan de examinandus worden voorgelegd.

Mondeling na de beraadslaging lijkt uitgesloten: een motivering kan niet worden opgemaakt na de beslissing. Is er vóór de beraadslaging een geschreven stuk, dan is het niet meteen onredelijk vanuit het oogpunt van de motivering, dat dit stuk pas achteraf als verantwoording aan de betrokkene wordt voorgelegd. Gaat men verder en eist men het voorleggen van de kritische bedenkingen van de commissarissen nog voor de beraadslaging, met de gelegenheid voor de examinandus om daarop te antwoorden, dan komen we pas echt op het terrein van de rechten van de verdediging ¹⁵⁵. De onderwijskundige traditie i.v.m. doctorale proefschriften is vertrouwd met zo'n vorm van verdediging. Daaruit blijkt wel dat de mededeling van een verslag aan de promovendus voor de beraadslaging niet tot de traditie behoort ¹⁵⁶. Veelal worden de bedenkingen van de commissieleden alleen mondeling voorgelegd in de promotiesessie en/of in een soort voorverdediging in meer beperkte kring. Of voor scripties of eindverhandelingen op licentieniveau ook een vorm van verdediging en dus mededeling vereist is, zou kunnen afhangen van het gewicht dat aan zo'n scriptie wordt gegeven.

Volgens het arrest De Leye is in de wetgeving op de academische graden de scriptie te beschouwen als een volledig zelfstandig onderdeel van de beoordeling waarvoor de student afzonderlijk moet slagen ¹⁵⁷. Dat lijkt in de praktijk niet altijd zo te zijn, alvast niet t.a.v. sommige wetenschappelijke graden. Wel kan worden gezegd dat hoe meer gewicht gegeven

---

(152) Zo, uitvoerig en minutieus, het R.v.St., De Leye, nr. 23.572, 13 oktober 1983, 1897, punt 4.

(153) Zie ook verder nr. 35.

(154) Zie hoger, nr. 26.

(155) In die zin duidelijk én *verdediging* én *motivering*: R.v.St., 18 februari 1986 (Segers, nr. 26.182), *Adm. Publ. (M)*, 1986, 67, punt 2.1.4, waarin overwogen wordt "dat de student de kans moet krijgen zich te weren tegen de waardering die de leden van de examencommissie na lezing van zijn verhandeling voornemens zijn aan die verhandeling te geven, alsook tegen de redenen van die waardering; dat wanneer hij die kans niet heeft gekregen, niet naar behoren bewezen is dat de genomen beslissing op deugdelijke motieven berust; dat *in casu* niet alleen niet is aangetoond dat verzoeker de kans heeft gekregen te pogen de leden van de examencommissie ervan te overtuigen dat hij een hoger cijfer verdiende dan zij in het hoofd hadden, maar dat niet eens bewezen is dat hij, vooraleer de bestreden beslissing viel, kennis heeft gekregen van de aantijgingen dat zijn werk een collage was met weinig diepgang, en dat het vol tegenstrijdigheden stak."

(156) Wel bekend in sommige doctorale examencommissies is het meedelen van een geschreven verslag aan de voorzitter (en de leden) van de commissie.

(157) R.v.St., De Leye, nr. 23.572, 13 oktober 1983, 1897, punt 3.3.

wordt aan de scriptie, hoe meer reden er is om ook in een vorm van verdediging te voorzien. Wat de vormgeving daarvan betreft, moet o.i. aan de onderwijskundige tradities wel iets meer ruimte gegund worden dan in het arrest De Leye terug te vinden is.

34. Het *beginsel van gelijke behandeling* is een grondwettelijk beginsel (artt. 6 en 6bis G.W.). Dit houdt een verbod van ongelijke behandeling in die niet zou zijn gebaseerd op objectieve criteria, relevant voor het realiseren van het nagestreefde doel. De afwijking van de gelijke behandeling mag overeenkomstig het *proportionaliteitsbeginsel* ook niet verder gaan dan vereist is om het doel te bereiken¹⁵⁸. Dit beginsel zal ook door examencommissies moeten worden nageleefd. Een ongelijke behandeling die een ongerechtvaardigde discriminatie zou inhouden, sneuvelt meteen bij gebrek aan objectiviteit en onpartijdigheid, de grondregel van het hele examengebeuren. Dit houdt niet in dat examens altijd in identieke omstandigheden moeten verlopen. Het kan b.v. dat een onverwacht gebrek aan ruimte een tweede examendag, met andere vragen noodzakelijk maakt¹⁵⁹. Dit is in personeelszaken uitzonderlijk, voor examens in het onderwijs veel voorkomend (en voor mondelinge examens algemene regel). Er is inderdaad een diepgaand verschil tussen vergelijkende examens in personeelsaangelegenheden¹⁶⁰ en examens in het onderwijs. In twee opvallende arresten heeft de Raad van State het belang van het gelijkheidsbeginsel m.b.t. examenbeoordelingen in het onderwijs sterk gerelativeerd¹⁶¹. In het arrest Rammant overweegt de Raad "dat verzoekster ten onrechte het gelijkheidsbeginsel op de onderhavige zaak betreft; dat de leerlingen van eenzelfde klas zich tegenover elkaar niet verhouden als de concurrenten voor een voordeel dat alleen aan een of aan enkelen onder hen kan worden toegekend, zoals een benoeming of een werk of een levering; dat dientengevolge ten opzichte van die leerlingen geen 'vergelijking van titels en verdiensten' vereist is; dat de enige vraag is of aan verzoekster terecht het in geding zijnde attest onthouden werd, dat, zo dit terecht is gebeurd, het terecht blijft gebeurd wanneer aan een andere leerling hetzelfde attest ten onrechte verleend werd."¹⁶² Dat het beroep op het gelijkheidsbeginsel irrelevant is, als men daarmee bevoogt dat men veel zwaarder is beoordeeld dan andere studenten, belet niet dat het een zinnige rechtsvraag kan zijn of het examen niet onredelijk zwaar

(158) Een leeftijdsgrens voor toegang van de leerlingen tot het kunstonderwijs is niet willekeurig; zie b.v. R.v.St., 27 november 1985 (Drabs en Coulon, nr. 25.916), *Adm. Publ.(M)*, 1985, 150.

(159) R.v.St., Regent, nr. 19.537, 10 april 1979, 421.

(160) Daarover m.b.t. het gelijkheidsbeginsel: DEBRA, verslag eerste Aud. bij R.v.St., Loodts, nr. 19.875, 30 oktober 1979, *l.c.*, 32; H.v.J., 6 februari 1986, Vlachon, nr. 143/84, *Adm.Publ.(M)*, 1986, 36.

(161) Voor een gelijkaardig arrest, m.b.t. een disciplinaire maatregel: R.v.St., 8 maart 1988, *Adm.Publ.(M)*, 1988, 44 (samenvatting).

(162) R.v.St., 18 juni 1985 (Rammant, nr. 25.491), R.W., 1986-87, 316, punt 6.2.2.2; zie ook R.v.St., Duymelinck, nr. 27.512, 10 februari 1985, punt 2.4.1.

was ¹⁶³. Desnoods kan dit leiden tot het aanstellen van een deskundige die moet uitmaken of de gestelde vragen misschien kennelijk niet het karakter hadden van het soort vragen die in een zodanig examen mogen worden gesteld ¹⁶⁴. En de omstandigheid dat een medeleerling zonder aanwijsbare reden gunstiger dan verzoekster werd beoordeeld, kan wel doen twijfelen aan de rechtmatigheid van verzoeksters beoordeling. Het vraagt met name een nadere verklaring wanneer verzoekster slechts voor één vak niet geslaagd is, terwijl nog twee andere leerlingen eveneens voor één vak niet geslaagd zijn, zonder dat de klasseraad hen daarom het attest heeft geweigerd ¹⁶⁵. Het beroep op het gelijkheidsbeginsel wordt, wanneer het gaat om de beoordeling zelf, aldus teruggebracht tot het redelijkheidsbeginsel ¹⁶⁶.

35. Typische algemene beginselen eigen aan elk examen zijn moeilijker te vinden. De regel van de openbaarheid is dat niet. Het is één mogelijke vormgeving van de nodige waarborg voor objectiviteit en onpartijdigheid ¹⁶⁷. Voor de anonimiteit bij het verbeteren van schriftelijke examens geldt hetzelfde ¹⁶⁸. Ook de collegialiteit is een concrete modaliteit om onpartijdigheid te garanderen, die niet *per se* onmisbaar is ¹⁶⁹.

Er is geen algemeen beginsel bekend dat zegt dat een examen uit een eenmalige afgesloten beoordeling zou moeten bestaan. Vormen van permanente evaluatie van werkstukken en andere prestaties zijn niet uitgesloten ¹⁷⁰.

Een algemeen recht op een tweede kans binnen eenzelfde school- of academiejaar lijkt ook al niet te bestaan ¹⁷¹. Het is niet zonder meer onredelijk dat een examencommissie zou beslissen dat een bepaalde student van zo'n tekorten heeft blijk gegeven dat deze niet kunnen worden rechtgezet zonder een nieuwe langere studieperiode ¹⁷². Het examenreglement kan bepalen dat een student wegens begane onregelmatigheden wordt afgewezen en van een tweede zittijd wordt uitgesloten. Uit de parlementaire voorbereiding van de wet van 21 maart 1964, die het art. 36 van de gecoördineerde wetten op het toekennen van de academische graden wijzigt, komt naar voor dat de examens ook zo zouden kunnen worden georganiseerd dat ze over het gehele jaar worden gespreid, zodat minstens voor enkele vakken een tweede kans uitgesloten is ¹⁷³. Als er een tweede zittijd is, dan is dit duidelijk niet

(163) R.v.St., Duymelinck, nr. 27.512, 10 februari 1985, punt 2.4.1.

(164) R.v.St., Bruynseraede, nr. 26.830, 3 juli 1986, punt 2.3.

(165) R.v.St., 18 juni 1985 (Rammant, nr. 25.491), R. W., 1986-87, 316, punt 6.2.1.4 en 6.2.2.2.

(166) Zie hoger, nr. 9.

(167) Zie hoger, nr. 13.

(168) Zie hoger, nr. 32.

(169) Zie hoger, nr. 19.

(170) R.v.St., D'Hulst, nr. 30.299, 14 juni 1988, punt 3.2.

(171) Cf. R.v.St., W. Vandendooren, nr. 30.505, 28 juni 1988, punt 3.2.1.

(172) Zie R.v.St., 29 mei 1985 (Debaillie, nr. 25.392), R. W., 1985-86, 1576, punt 7.

(173) Cf. VERSTEGEN, R., "Van (onwettige) vrijstellingen bij universitaire examens naar een 'credit'-systeem?", *l.c.*, 2018-2026, speciaal 2025.

een vorm van beroep tegen de beslissing van de eerste zitting. Het gaat om een tweede nieuwe beslissing. Voor beide beslissingen lopen de termijnen van beroep bij de Raad van State zelfstandig ¹⁷⁴.

Het geheim van de deliberatie is niet een soort mantel van Noë die de gehele beraadslaging aan elk toezicht zou kunnen onttrekken of zelfs maar schroomvallig in haar naaktheid zou moeten bedekken.

Het kan niet beletten dat interne bewijsstukken worden megedeeld ¹⁷⁵. Herhaaldelijk heeft de Raad van State bevestigd dat de essentie van het beginsel van het geheim van de deliberatie gelegen is in het verbod om vóór de proclamatie het aandeel van elk commissielid in de genomen beslissing bekend te maken. De punten die de docent voor de deliberatie heeft gegeven zijn in beginsel voorlopig en het vrijwaren van de waarachtigheid van de deliberatie vraagt dat zij geheim worden gehouden tot na de proclamatie ¹⁷⁶. Dat de punten door indiscretie bij sommige kandidaten toch vroeger bekend geraakten, is betreurenswaardig, maar levert geen bewijs van meegaandheid bij het vaststellen van die cijfers ¹⁷⁷. We hebben elders de inconsistentie van het arrest Bracke benadrukt, in zoverre het enerzijds het geheim van de deliberatie benadrukt en anderzijds vanuit het mondeling karakter van het examen een verplichting construeert om nog voor de deliberatie de voorgenomen punten bekend te maken ¹⁷⁸. Het arrest De Leye herneemt nog dit voorschrift ¹⁷⁹. Latere arresten lijken terughoudender geworden ¹⁸⁰. Het arrest Combes van 29 juni 1987 formuleert opnieuw de zuivere regel: mededeling van voorlopige kwoteringen is strijdig met het geheim van de deliberatie ¹⁸¹.

Het geheim van de deliberatie laat verder bij een latere poging tot verantwoording van de beslissing niet toe, na te gaan wat het persoonlijk aandeel in die deliberatie van de leden van de commissie is geweest ¹⁸². "Het

(174) R.v.St., Mouali, nr. 26.597, 3 juni 1986, punt 3.2. Zie over de problematiek van de vrijstellingen van ondervraging: R.v.St., 24 september 1984 (Bruynseraede, nr. 24.691), *R. W.*, 1985-86, 2051-2069; VERSTEGEN, R., "Van (onwettige) vrijstellingen bij universitaire examens naar een 'credit'-systeem?", *l.c.*, 2017-2049, (*errata*: 2312); -, "Voortaan een prikklok voor studenten? Beschouwingen naar aanleiding van het arrest Bruynseraede", Standpunt ingenomen door het Vlaams Rechtsgenootschap Leuven, *Jura Falc.*, 1984-85, 151-153.

(175) R.v.St., Craps, nr. 12.187, 27 januari 1967, 123.

(176) R.v.St., Bracke, nr. 20.324, 13 mei 1980, 638 en *R. W.*, 1981-82, 491, punt 6.

(177) R.v.St., Avaux, nr. 19.130, 14 juli 1978, 469.

(178) VERSTEGEN, R., "Moeten universitaire examens echt mondeling?", *l.c.*, 568-569.

(179) R.v.St., De Leye, nr. 23.572, 13 oktober 1983, 1897, punt 4.4.1.

(180) R.v.St., 18 februari 1986 (Segers, nr. 26.182), *Adm. Publ. (M)*, 1986, 67, punt 2.1.4 (geciteerd in voetnoot 135) spreekt van een "poging om de commissieleden te overtuigen dat men een beter cijfer verdient dan de commissieleden in hun hoofd hadden"; zie ook R.v.St., H. Vandendooren, nr. 30.871, 27 september 1988, punt 3.1.7, waarover meer hoger, voetnoot 74.

(181) R.v.St., 29 juni 1987 (Combes, nr. 28.276), *Adm. Publ. (M)*, 1987, 117, punt 7.4.2.3.

(182) R.v.St., Kneuts (II), nr. 30.298, 14 juni 1988, punt 2.4.1; R.v.St., D'Hulst, nr. 30.299, 14 juni 1988, punt 3.7.2.

doel van dat geheim karakter is de individuele leden van de examencommissie tegen druk van buiten uit te beschermen". Dit belet niet "dat in het proces-verbaal van de vergadering van een examencommissie de redenen van haar beslissing kenbaar worden gemaakt, zolang die redenen maar niet geïndividualiseerd worden naar bepaalde leden toe" ¹⁸³. Het geheim van de deliberatie belet evenmin dat "de omstandigheid" zou bewezen worden "dat sommige leden het persoonlijk aandeel dat ze wilden nemen, in de deliberatie en de stemming niet hebben kunnen nemen" ¹⁸⁴.

Hoger werd ook gezegd dat het niet tijdig meedelen van de nodige stukken onregelmatig is, maar geen eigen middel voor nietigverklaring kan bieden wanneer dat alsnog tijdens de procedure voor de Raad van State gebeurt ¹⁸⁵. De plicht om inzage te verlenen van de stukken kan niet betekenen dat er geen vorm van geheimhouding mag bestaan. Het volstaat niet dat verzoeker beweert dat de vergissing van de examencommissie zal blijken uit de vergelijking met de examens van de andere kandidaten ¹⁸⁶. Elke bewering moet op enige ernst en redelijkheid blijken te steunen ¹⁸⁷. Is dit het geval dan moet de verwerende partij meewerken om het bewijs te leveren. Deze medewerking zal logisch bestaan in het overleggen van de stukken waarover zij beschikt ¹⁸⁸.

---

(183) R.v.St., H. Vandendooren, nr. 30.871, 27 september 1988, punt 2.2.

(184) R.v.St., D'Hulst, nr. 30.299, 14 juni 1988, punt 3.7.2.

(185) Zie hoger, nr. 25 en 33.

(186) R.v.St., Marenne, nr. 18.668, 4 januari 1978.

(187) Zie hoger i.v.m. het vermoeden van rechtmatigheid, nr. 17, voetnoot 83.

(188) R.v.St., De Bruyn, nr. 32.853, 27 juni 1989, punt 3.